

Київський національний торговельно-економічний університет

Кафедра банківської справи

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

Оптимізація фінансових ризиків в банках

Студентки 2 курсу 5м групи
спеціальності 072 «Фінанси,
банківська справа та страхування»
спеціалізації «Банківська справа»

Лагур Ірини
Юріївни

Науковий керівник
канд. екон. наук,
Доцент

Гордієнко Тетяна
Миколаївна

Гарант освітньої програми
д-р екон. наук,
професор

Шульга Наталія
Петрівна

Київ - 2018

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ОПТИМІЗАЦІЇ ФІНАНСОВИХ РИЗИКІВ БАНКУ.....	6
1.1 Сутність та види фінансових ризиків банку.....	6
1.2 Інфраструктура оптимізації фінансових ризиків банку	13
1.3 Методи та інструменти оптимізації фінансових ризиків банку.....	20
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ФІНАНСОВИХ РИЗИКІВ БАНКУ.....	28
2.1 Аналіз кредитних ризиків банку та їх оптимізація	28
2.2 Аналіз ризику ліквідності банку та їх інструментарію	35
2.3 Аналіз ринкових ризиків банку та методи зменшення їх негативних наслідків	43
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ РИЗИКАМИ БАНКУ.....	48
3.1 Зарубіжний досвід оптимізації фінансових ризиків та перспективи його впровадження в Україні	48
3.2 Шляхи вдосконалення методів оптимізації фінансових ризиків	55
3.3 Вдосконалення інфраструктури оптимізації фінансових ризиків банку.....	62
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ.....	69
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	72
ДОДАТКИ	

ВСТУП

Актуальність теми. В сучасних економічних умовах діяльність вітчизняних банківських установ є однією з найбільш ризикових форм підприємництва. Фінансові ризики супроводжують будь-яку банківську операцію і для сучасного банку їх вимірювання та мінімізація є надзвичайно актуальним питанням. Вітчизняні банки функціонують в нестабільних політичних та економічних умовах держави, при недосконалому законодавстві, зростанні конкурентної боротьби, саме тому головним завданням стає організація ефективної системи управління фінансовими ризиками банків, що включає в себе способи їх оцінки, застосування сучасних та актуальних інструментів їх оптимізації.

На сьогодні проблема оптимізації фінансових ризиків банку є недостатньо вивченою. Важливо не тільки вимірювати та моніторити фінансові ризик, а ефективно використовувати сучасні методи управління ними та застосовувати інструменти мінімізації фінансових ризиків банку. Впровадження у повсякденну банківську практику конкретних методик і способів управління фінансовими ризиками, вдосконалення інструментів зниження ризиків дозволить підвищити ефективність функціонування і прибутковість банків, що і обумовлює актуальність обраної теми.

Значний внесок у розробку питання вимірювання, оптимізації та управління фінансовими ризиками зробили провідні вітчизняні та зарубіжні вчені: І.А. Бланк, В.В. Бобиль, Т.Г. Васильців, Т.М. Гордієнко, В.І. Грушко, О.М. Донець, Г.Т. Карчева, В.А. Костюк, Г.О. Кришталь, П.О. Куцик, О.В. Лисенюк, Л.О. Примостка, С.В. Тінюков, Н.П. Шульга та ін.. Незважаючи на значний вклад вітчизняних і зарубіжних авторів у теорію управління фінансовими ризиками банків, слід зазначити, що чимало теоретичних і прикладних аспектів оцінки, контролю та мінімізації фінансових ризиків надалі залишаються недостатньо розробленими і потребують комплексного підходу дослідження шляхів мінімізації фінансових ризиків банків та попередження їх появи.

Метою даної роботи є дослідження теоретичних та методичних засад управління фінансовими ризиками та розробка практичних пропозицій щодо оптимізації їх рівня.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні **завдання**:

- обґрунтувати сутність фінансових ризиків банку та навести характеристику їх видів;
- визначити та охарактеризувати інфраструктуру оптимізації фінансових ризиків банку;
- розглянути методи та інструменти оптимізації фінансових ризиків банку;
- провести аналіз кредитного ризику банку та їх оптимізацію (на прикладі АТ «Райффайзен Банк Аваль»);
- дати оцінку ризику ліквідності банку та їх інструментарію (на прикладі АТ «Райффайзен Банк Аваль»);
- проаналізувати ринковий ризик банку та методи зменшення їх негативних наслідків (на прикладі АТ «Райффайзен Банк Аваль»);
- навести зарубіжний досвід оптимізації фінансових ризиків банку та перспективи його впровадження в Україні;
- запропонувати напрями вдосконалення інфраструктури оптимізації фінансових ризиків в банку.

Об'єктом дослідження є фінансові ризики банку та методи їх оптимізації, а **предметом дослідження** - фінансово-економічні відносини, що виникають в процесі ідентифікації, оцінки та прийняття рішення щодо їх оптимізації.

Методи дослідження. У процесі написання роботи використовувалися наступні методи дослідження: аналіз та синтез - для визначення сутності, основних характеристик фінансових ризиків банків; метод групувань - при розробці класифікації фінансових ризиків банків; абстрактно-логічний метод - для теоретичних узагальнень і формування висновків; статистичний і

порівняльний метод - при оцінці кількісних показників та зрівнянні їх з попередніми періодами; метод узагальнення для побудови таблиць.

Інформаційною базою дослідження є законодавчі і нормативні акти з питань оптимізації фінансових ризиків банку; офіційні дані Національного банку України; рекомендації Базельського комітету, фінансова звітність банків; монографічні дослідження та наукові публікації з досліджуваної проблеми.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в удосконаленні та актуалізації теоретичних засад оцінки та оптимізації фінансових ризиків банку, проаналізовано основні методи оцінки фінансових ризиків в сучасних економічних умовах, здійснено оцінку впливу ризиків на ефективну діяльність банківських установ, визначено зарубіжні методики оптимізації фінансових ризиків банків, перспективи впровадження їх в Україні.

Практична цінність результатів дослідження роботи полягає в поглибленні наукового обґрунтування методичних підходів та практичних рекомендацій щодо удосконалення ідентифікації та оцінки фінансових ризиків, а також запропоновані заходи щодо запобігання негативних наслідків від прояву фінансових ризиків банків можуть бути використані вітчизняними фінансово-кредитними установами.

Публікації. За результатами дослідження кваліфікаційної випускної роботи опубліковано 1 статтю: «Інструментарій управління фінансовими ризиками банку» // **Фінансово-кредитні установи в умовах глобальних викликів: зб. наук. ст. студ. заоч. форми навчання / відп. ред. Н.П. Шульга. – Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2018. - Ч. 1. - С. 495-505.**

Особистий внесок магістра. Випускна кваліфікаційна робота є самостійним завершеним дослідженням автора.

Обсяг і структура випускної кваліфікаційної роботи. Робота складається з 3 розділів, вступу, висновків, списку використаних джерел та додатків. Обсяг роботи складає 71 сторінку. В роботі представлено 4 таблиці, 19 рисунків, 11 додатків та використано 70 наукових джерел.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ОПТИМІЗАЦІЇ ФІНАНСОВИХ РИЗИКІВ БАНКУ

1.1 Сутність та види фінансових ризиків банку

Існування невизначеності і ризику є невід'ємною компонентою діяльності сучасного банку і виступає чинником, що спонукає до покращення його функціонування надалі. Нинішня ринкова економіка має постійний характер до змін умов господарської діяльності, ринкової кон'юнктури, поведінки суб'єктів банківського сектору, змін чинного законодавства тощо. У складних економічних умовах України фінансові ризики як кожного банку, так і всього банківського сектору набувають особливої уваги та необхідності їх оцінки й оптимізації.

У працях вітчизняних й зарубіжних науковців та практиків, присвячених фінансовому ризику, існують суперечливі підходи до визначення категорії «ризик», які умовно можна поділити на дві групи. Згідно з першим підходом ризик є чимось негативним, що обов'язково призведе до фінансових втрат, за другим підходом припускається можливість отримання як негативних, так і позитивних результатів [8, с. 20].

Загально під фінансовим розуміється ризик, який веде до зміни фінансових ресурсів, як в бік збільшення, так і зменшення. Фінансові ризики чинять значний вплив на ряд аспектів фінансової діяльності банку, найбільш значними вони є у двох напрямках:

- По-перше, рівень ризику, який приймається, чинить визначальний вплив на формування рівня дохідності фінансових операцій банку. Ці два показники знаходяться в тісному зв'язку та становлять єдину систему «дохідність-ризик»;
- по-друге, фінансовий ризик є основною формою генерування прямої загрози банкрутства банку, оскільки фінансові втрати, пов'язані з цим ризиком, є найбільш відчутними [60, с. 18].

Це означає, що фінансовий ризик розглядають з однієї сторони як небажаний прояв подій в майбутньому, що є невизначеними, а з іншої, як позитивна можливість отримання прибутку. Першого ризику потрібно уникати, а на другий погоджуватися, але зважувати всі рішення, навіть не зважаючи на те, що він потенційно може принести позитивний результат, адже не завжди авантюризм є оправданим. Саме тому управління фінансовим ризиком це не лише його уникнення, а створення таких умов, середовища та цілей, щоб спрямувати фінансовий ризики від ризик-негативів до ризик-позитивів. Але потрібно пам'ятати про цілісність системи управління фінансовими ризиками, адже уникнення одного ризику, може призвести до виникнення низки інших.

Перед банками часто постає питання, яку стратегію діяльності обрати: нарощувати прибутки, при цьому постійно знаходитись під впливом фінансового ризику, або ж вивести діяльність на стабільний рівень, знижуючи рівень ризику або ж уникаючи його. Відтак банку необхідно знайти баланс між прибутковістю та ризиком, і обрати одну із стратегій: максимізація прибутку із прийняттям ризику, при цьому необхідно контролювати ризик аби він не призвів банк до банкрутства; мінімізації ризику, для стабілізації фінансових результатів, за умови, що рівень прибутковості влаштовує керівництво банку.

Слід зазначити, що важливим є визначити причини прояву фінансових ризиків, а саме:

- ⇒ інформація, яка надходить із зовнішнього середовища є неповною і недостовірною, що може створювати несприятливі умови для банку у визначенні своєї позиції на фінансовому ринку;
- ⇒ менеджери не можуть оперативно опрацьовувати інформацію та приймати рішення;
- ⇒ недостатність висококваліфікованого персоналу;
- ⇒ використання неконкурентних методів боротьби на ринку між банками для досягнення поставлених цілей та завдань;

- ⇒ високий ступінь регулювання банківського сектору економіки органами влади;
- ⇒ позапланова зміна умов діяльності, що може позначитися високими видатками на функціонування установи банку;
- ⇒ можливість появи несприятливих подій в процесі діяльності банку та виникнення збитку;
- ⇒ збої в здійсненні безперервного банківського процесу, у зв'язку з недосконалістю організаційного процесу управління;
- ⇒ навмисна реалізація ризикових проектів керівництвом, через матеріальну вигоду;
- ⇒ невміння банків залучати та втримувати вагомих клієнтів;
- ⇒ неможливість надати якісну та висококваліфіковану консультацію клієнтам;
- ⇒ відсутність в банку інноваційних проектів та технологій;
- ⇒ надмірна концентрація певних активів чи операцій;
- ⇒ зниження рентабельності певних проектів або ж навіть понесення витрат;
- ⇒ надзвичайні ситуації, що стають перешкодою для діяльності банку, виникнення стихійних лих та катастроф, вплив кримінального середовища, воєнні дії тощо;
- ⇒ свідомо реалізація ризикових проектів чи рішень, з метою отримання додаткового прибутку;
- ⇒ ненадійні партнери чи сумнівні домовленості [60, с. 14].

Як бачимо, що розуміння причин появи фінансових ризиків, сприятиме кращому прогнозуванню діяльності банківської установи, пристосуванню до середовища, в якому веде свою діяльність.

В світовій практиці відсутній єдиний підхід щодо визначення поняття «фінансовий ризик банку». В додатку А наведені різні підходи науковців щодо визначення «фінансовий ризик банку».

Отже, що фінансові ризики, як окремий різновид банківських ризиків, визначаються ймовірністю грошових втрат і пов'язуються з непередбаченими змінами в обсягах, дохідності, вартості та структурі активів і пасивів банку.

Класифікація фінансових ризиків банку наведена в додатку Б.

На думку В. Зотова, така кількість підходів щодо класифікацій фінансових ризиків банків пов'язана із різноманіттям активних і пасивних операцій банку [21, с. 70]. Однак, надмірне ускладнення ієрархії фінансових ризиків заважає створенню ефективної системи ризик-менеджменту.

З цієї причини вважаємо, що найбільш оптимальну та універсальну класифікацію фінансових ризиків запропонує Національний банк України (НБУ), відповідно з постановою Правління НБУ від 02.08.2004 №361 «Методичні рекомендації щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України» до фінансових ризиків відносяться банківські ризики, що піддаються кількісній оцінці, а саме: кредитний; операційно-технологічний; ринковий; валютний; ризик ліквідності; процентний.

У зарубіжній банківській літературі [64; 66] виділяють чотири види фінансового ризику: кредитний ризик, операційний ризик, ринковий ризик (фондовий, валютний, процентні ризики) та ризик ліквідності.

Зазначимо, що вітчизняні фахівці за характером об'єкта фінансові ризики можуть бути поєднані в три групи – ризики пасивних операцій (пов'язані із формуванням ресурсів банку за рахунок власних, залучених та позикових джерел), ризики активних операцій (пов'язані із розміщенням банківських ресурсів) та ризики системних характеристик банку (пов'язані із формуванням фінансової стабільності та надійності банку).

Розглянемо більш детально основні види фінансових ризиків, які характерні для сучасних банків.

Кредитний ризик - це ризик, що існує наразі, або є можливість виникнення даного ризику для капіталу, який полягає у неспроможності

контрагента, що уклав фінансову угоду з банком, виконати свої зобов'язання [28, с. 754]. Виникає при наданні банком комерційного та споживчого кредиту (з відносною часткою умовності до цього виду кредиту може бути віднесено також і звичайний ризик неплатежів за поставлену продукцію, а також ризик неповернення суб'єкту господарювання авансових платежів за неї, тобто тоді, коли кредитні відносини формально не фіксувались) і виражається в можливості втрати банком основної суми боргу та процентів із причини незадовільного фінансового стану позичальника.

Кредитна діяльність є тим фактором, що відрізняє банк від небанківських фінансових установ і відіграє важливу роль в діяльності банківської установи, адже приносить основну частину прибутку банку. Неповорнення кредитів важливими позичальниками, або велика їх кількість може призвести до банкрутства не тільки банк, а й принести збиток партнерам банку – банкам, підприємствам, фізичним та юридичним особам. Тому оцінка кредитного ризику та управління ним є надважливою складовою стратегії управління ризиками банку.

До кредитних ризиків варто відносити не тільки ризики, пов'язані із безпосереднім кредитуванням клієнтів та наданням кредитних послуг, а й ті, що пов'язані з порушенням умов кредитних договорів, які банк уклав з позичальниками.

Вітчизняні вчені виділяють види кредитних ризиків, що наведені в додатку Б.

Ризик ліквідності - виникає в разі зниження ліквідності банку через збільшення ризику кредитного портфеля, концентрації кредитних ресурсів в одного позичальника, в одній галузі народного господарства, в одній географічній зоні, з однаковими термінами закінчення зобов'язань, а також неспроможність банку виконати свої зобов'язання у належні строки, не зазнавши при цьому неприйнятних втрат (виникає через нездатність управляти незапланованими відтоками коштів, змінами джерел фінансування та/або виконувати позабалансові зобов'язання) [20, с. 55].

Ринковий ризик – виникає у зв'язку з проведенням банком операцій із цінними паперами і залежить від можливих негативних змін ринкового курсу цінних паперів на момент продажу порівняно з моментом їхньої купівлі. Цей ризик може виникати внаслідок низки причин. Серед них слід зазначити коливання норми позичкового процента, зміну прибутковості та фінансової спроможності компаній – емітентів цінних паперів (якщо йдеться про акції), а також інфляційне знецінення грошей. Вплив першого фактора визначається зворотною залежністю між ринковою вартістю цінних паперів і нормою позичкового процента (зростання процентних ставок призводить до знецінення цінних паперів). Вплив другого фактора пов'язаний з тими обставинами, що курс акції прямо пропорційно залежить від дивідендів, які виплачуються за ними, розмір яких, у свою чергу, визначається прибутком компанії-емітента. Інфляційне знецінення грошей викликає зниження реальних доходів за цінними паперами з фіксованим доходом, що призводить до збільшення їхньої пропозиції на фондовому ринку, і, відповідно, до зниження їхньої вартості. Варто зазначити також, що інфляція може сприяти підвищенню вартості акцій, оскільки, здебільшого, паралельно зі знеціненням коштів збільшується розмір дивідендів, що призводить до зростання попиту на акції. Зауважимо, що вартість цінних паперів коливається залежно від пропозиції і попиту на них, які, у свою чергу, можуть визначатися і цілим рядом інших, у тому числі й суб'єктивних факторів [29, с. 180].

Валютний ризик (ризик курсових втрат) – також пов'язаний з інтернаціоналізацією ринку банківських операцій, створенням спільних підприємств та банківських установ і диверсифікацією їхньої діяльності [8, с. 15]. Він являє собою можливість грошових втрат унаслідок коливання валютних курсів. Іншими словами, валютний ризик пов'язаний з операціями в іноземній валюті та обумовлений можливістю несприятливої зміни курсу однієї валюти щодо іншої на момент продажу порівняно з моментом купівлі. По суті, валютний ризик являє собою ризик обміну валюти, тобто існує

небезпека втрати внаслідок обміну іноземної валюти або інших цінностей, вартість яких виражена в іноземній валюті, на національну валюту. У свою чергу, валютні ризики можна поділити: на комерційні; конверсійні (готівкові); трансляційні (бухгалтерські).

Процентний ризик – це наявний або потенційний ризик для надходжень або капіталу, який виникає внаслідок несприятливих змін процентних ставок. Основними типами процентного ризику, на які наражається банк, є: 1) ризик зміни вартості ресурсів, який виникає через різницю в строках погашення (для інструментів з фіксованою процентною ставкою) та переоцінки величини ставки (для інструментів із змінною процентною ставкою) банківських активів, зобов'язань та позабалансових позицій; 2) ризик зміни кривої дохідності, який виникає через зміни в нахилі та формі кривої дохідності; 3) базисний ризик, який виникає через відсутність достатньо тісного зв'язку між коригуванням ставок, отриманих та сплачених за різними інструментами, усі інші характеристики яких щодо переоцінки є однаковими; 4) ризик права вибору, який виникає у разі наявності права відмови від виконання угоди, яке прямим чи непрямым чином є в багатьох банківських активах, зобов'язаннях та позабалансових портфелях [8, с. 15].

Отже, природа фінансового ризику полягає в невизначеності, що виникає в процесі фінансової діяльності банку внаслідок зрушень на макро- та мікрорівні країни і призводить до коливань фінансових результатів відносно очікуваних значень. Характерною ознакою фінансового ризику є його спекулятивний характер, тобто можливість одержання внаслідок існування невизначеності у фінансовій сфері як збитків, так і прибутків.

Розподіл фінансового банківського ризику на підвиди має ґрунтуватися на основних видах банківських операцій. Відповідно до цього банківські ризики поділяють на кредитний, процентний, валютний і ризик ліквідності. Ризик ліквідності не пов'язаний з окремим видом фінансових операцій, але він є прямим наслідком і також має спекулятивний характер.

1.2 Інфраструктура оптимізації фінансових ризиків банку

Інфраструктура оптимізації фінансових ризиків сучасного банку повинна бути адекватною колу та обсягам здійснюваних ним операцій. Удосконалення її має сприяти поліпшенню керованості банком, кращій координації дій підрозділів, загальному підвищенню ефективності роботи. Цього можна досягти двома прямо протилежними способами:

- ✓ збільшення витрат на створення нових підрозділів для виконання додаткових функцій та обсягів роботи (що доцільно, насамперед, для банків, які розвиваються);
- ✓ скорочення витрат – для надмірних систем, які відчують труднощі з подальшою діяльністю наявних організаційних структур [62, с. 476].

Передумовою оптимізації інфраструктури є:

- ⇒ швидке зростання банку;
- ⇒ зміни ринкових умов діяльності, зміни зовнішнього середовища;
- ⇒ нові стратегічні напрями розвитку банку;
- ⇒ необхідність зниження затрат;
- ⇒ реструктуризація банку;
- ⇒ відставання організаційної структури від фази розвитку банку [30, с. 196].

Для оптимізації інфраструктури потрібен чіткий і налагоджений порядок взаємопов'язаних дій, які відображено в таких напрямках:

- ✓ орієнтація організаційної структури на стратегію розвитку;
- ✓ співвідношення оргструктури з технологічними можливостями;
- ✓ оптимізація міжструктурних взаємовідносин, досягнення взаєморозуміння між підрозділами;
- ✓ формування сильних, економічно грамотних управлінських команд;
- ✓ підвищення орієнтованості ключових підрозділів банку на результат;

- ✓ створення дієвих координаційних механізмів або інноваційних структур проектного типу під цільові потреби;
- ✓ формування інтелектуальної культури управління, заснованої на довірі та повазі співробітників [70].

Основними напрямками оптимізації організаційної структури банку з управління фінансовими ризиками на сучасному етапі є:

1. Якісний менеджмент, взаємодія між підрозділами. Можна побудувати оптимальну модель управління банком, але вона не працюватиме без команди професіоналів.
2. Розвиток сегмента роздрібного бізнесу в частині дистанційного обслуговування клієнтів.
3. Підвищення ефективності бізнес-процесів банку за рахунок взаємодії з аутсорсинговими компаніями. Основним завданням таких взаємовідносин є залучення сторонніх трудових і технічних ресурсів для вирішення постійних або тимчасових завдань.

Кожен із цих напрямів має на меті зниження затрат на реалізацію банківських фінансових продуктів і підвищення якості та ефективності обслуговування клієнтів.

Сучасне банківське середовище є висококонкурентним і динамічним. Це накладає певні, нові вимоги відносно базових структур управління фінансовими ризиками банку, а також вимоги щодо компетенцій персоналу, які повинні органічно відповідати управлінській моделі банківської організації і формувати разом з управлінською інфраструктурою єдиний ефективний інтегрований комплекс [30].

Організація управління фінансовими ризиками в банку має здійснюватися через організаційну структуру, яка, своєю чергою, підлягає періодичному уточненню та удосконаленню, враховуючи зміни внутрішнього та зовнішнього середовища діяльності банку. Так, за дослідженням міжнародного рейтингового агентства «Standard&Poor's», близько 80% вітчизняних банків мають таку організацію ризик-менеджменту,

що не відповідає світовим вимогам, або взагалі її не мають (див. дод. В табл. В.1) [69]. На цей момент ще існує нерозуміння топ-менеджерами банків цілей та функцій ризик-менеджменту, що призводить до таких несумісних з позиції корпоративного управління речей, як здійснення управління ризиками службою внутрішнього аудиту або, навпаки, виконання контрольних функцій підрозділом ризик-менеджменту.

Одним з дієвих рецептів становлення вітчизняної практики управління фінансовими ризиками повинна стати розробка стратегії банківського ризик-менеджменту. Процес ризик-менеджменту в банку має охоплювати всі структурні рівні – від управлінського (спостережної ради та правління) до рівня, на якому безпосередньо приймаються та генеруються ризики. Додатково досліджується поведінка продуктів без заздалегідь визначеного строку погашення(поточні рахунки клієнтів, кореспондентські рахунки банків), а також строкових продуктів, для яких можлива пролонгація в рамках звичайних ринкових умов.

До процесу ризик-менеджменту банку мають залучатися функціональні та структурні підрозділи банку, що наведені на рис. 1.1.

Рис. 1.1 Організаційне та функціональне забезпечення
ризик-менеджменту в банках [70]

Управління фінансовими ризиками повинно відбуватися на тому рівні організації, де ризик виникає, а також, за допомогою функцій незалежної перевірки і контролю ризиків – на найвищих рівнях управління і на рівні спостережної ради. На стратегічному рівні спостережна рада виконує свої функції щодо управління фінансовими ризиками у межах своїх функцій та відповідальності перед власниками банку, вкладниками / контрагентами та органами банківського нагляду, а правління банку – у межах своїх повноважень та відповідальності перед спостережною радою банку, вкладниками та контрагентами та органами банківського нагляду.

Спостережна рада, яка безпосередньо відповідає за забезпечення надійності банку, є провідним учасником процесу управління фінансовими ризиками, визначає основні контури організаційної структури банку, затверджує стратегії діяльності банку в цілому і, зокрема, у сфері управління фінансовими ризиками, здійснює загальний контроль за процесом управління фінансовими ризиками [36].

Правління банку є виконавчим органом, який несе відповідальність за безпосередню організацію та реалізацію процесу ризик-менеджменту, тобто за забезпечення виявлення, оцінювання, контроль, та моніторинг ризиків з урахуванням їх взаємного впливу. Роль правління банку в процесі управління банківськими ризиками реалізується через взаємодію зі спостережною радою, а також через виконання функцій щодо безпосередньої організації та управління процесом ризик-менеджменту.

На тактичному рівні до управління фінансовими ризиками залучаються керівники філій, керівники відповідних бізнес-напрямків, зокрема, виконавчий орган з ризик-менеджменту. Банк може залучати експертів та інших спеціалістів для побудови системи внутрішнього контролю банківських ризиків та її адекватності.

На підрозділ ризик-менеджменту покладається тактичне управління, мета якого полягає у забезпеченні надійного процесу виявлення, оцінки, контролю та моніторингу фінансових ризиків на всіх рівнях організації, в тому числі з урахуванням взаємного впливу різних категорій ризиків, а також вирішувати питання конфлікту завдань між необхідністю отримання доходу та мінімізації ризиків [36]. Основною вимогою до даного підрозділу є повна незалежність (структурна та фінансова) від підрозділів банку, що безпосередньо приймають фінансові ризики (фронт-офісів) та підрозділів, які реєструють факт прийняття ризику та контролюють його величину (бек-офісів) [36]. На цей підрозділ, крім реалізації стратегії банку за допомогою тактичних прийомів, покладено функції розробки внутрішньої нормативної бази.

Служба внутрішнього аудиту не бере безпосередньої участі в процесі ризик-менеджменту, її роль зводиться до оцінки адекватності систем управління фінансовими ризиками потребам банку. Функції служби внутрішнього аудиту банку в частині процесу ризик-менеджменту зводяться до здійснення аудиту процесів та процедур банку з ризик-менеджменту аналогічно аудиту будь-якої іншої функції банку; оцінювання достатності та ефективності систем внутрішнього контролю банку в частині ризик-менеджменту та внесення рекомендацій спостережній раді та правлінню щодо їх удосконалення; оцінювання результативності та ефективності операцій, достовірності, повноти і своєчасності фінансової та управлінської інформації, а також відповідності діяльності банку чинному законодавству та нормативно-правовим актам України.

Для підвищення якості управління фінансовими ризиками в банку можуть створюватись комітети, що реалізують частину функцій управління ризиками. Законом України «Про банки і банківську діяльність» передбачене обов'язкове створення Комітету з управління активами і пасивами, Кредитного та Тарифного комітетів [49]. Комітет з управління активами і пасивами (КУАП) керує процесом управління банківськими ризиками

шляхом розгляду відповідної управлінської звітності та прийняття управлінських рішень, спрямованих на оптимізацію структури активів і пасивів та мінімізацію ризиків, що генеруються ними.

Узагальнивши вимоги Закону України «Про банки і банківську діяльність» [49], Методичних рекомендацій щодо організації процесу формування управлінської звітності в банках України, розробок Л. О. Примостки [48], функції КУАП пропонуємо визначати наступним чином: трансформаційна (оптимізація залучення ресурсів та їх розміщення з урахуванням обраного виду управління активами та пасивами банку), встановлення трансфертної ставки, забезпечення ліквідності, управління фінансовими ризиками, що генеруються активами та пасивами банку.

Кредитний комітет – колегіальний орган банку, який визначає можливість та умови проведення кредитних операцій, в тому числі і в іноземній валюті, суб'єктів господарської діяльності, надання міжбанківських кредитів, здійснення операцій з корпоративними цінними паперами, крім кредитних операцій з індивідуальними позичальниками, здійснює оцінку якості активних операцій банку та дебіторської заборгованості та затверджує їх класифікацію, відповідає за реалізацію кредитної політики банку, схвалює внутрішні нормативні документи банку (положення, порядки, процедури, примірні форми договорів) з питань, що входять до компетенції Кредитного комітету.

Структура кредитних комітетів кожного конкретного банку визначається індивідуального залежно від його регіональної структури та системи делегування повноважень. Задача Комітету кредитів під контролем та сумнівних кредитів – додавати або вилучати клієнтів з переліків справ, що вимагають суворого нагляду (тобто переліку кредитів під контролем або переліку сумнівних кредитів), формулювати політику моніторингу цих справ, затверджувати рекомендації стосовно схем та подовжень строків за клієнтами у переліку кредитів під контролем та сумнівних кредитів, затверджувати створення резервів або коригування резервів за клієнтами з

сумнівною заборгованістю, затверджувати рекомендації стосовно часткового або повного списання. Засідання комітету проводяться не рідше одного разу на місяць.

Тарифний комітет визначає та проводить тарифну політику банку, відповідає за організацію, розробку та забезпечення комплексу заходів щодо: оперативного регулювання тарифної політики банку, оптимізації чинних тарифів з урахуванням необхідності досягнення визначеної фінансовим планом прибутковості банку, постійного удосконалення тарифної політики банку та сприяння впровадженню її в діяльність банку, координації та контролю за діяльністю структурних підрозділів Головного банку, установ банку, кредитних комісій філій, колегіальних органів банку з питань, пов'язаних із тарифами, дотриманням принципів тарифної політики та її реалізації.

Оперативний рівень представлений фронт-, бек- та, в деяких випадках, мідл-офісами банку. Так, підрозділи фронт-офісу мають нести відповідальність за оперативне управління фінансовими ризиками, що пов'язані з їх діяльністю, згідно з встановленими рівнями толерантності до ризиків та лімітів, а також за результати (як позитивні, так і негативні) від прийняття цих ризиків. Така відповідальність має існувати незалежно від наявності в структурі банку підрозділу (служби), що безпосередньо виконує функції з управління ризиками.

Підрозділи бек-офісу, що супроводжують активні операції, виконують у процесі управління фінансовими ризиками функцію безпосереднього контролю за дотриманням установлених лімітів, відповідають за результати аналізу консолідованої інформації, що їх стосується, за своєчасність подачі звітів установленого зразка.

В додатку В наведені структурні підрозділи сучасного банку та їх завдання.

Таким чином, управління фінансовими ризиками є багаторівневим, регламентованим процесом, де кожен підрозділ, що приймає участь в

управлінні, має чіткий перелік цілей, завдань і функцій. Включає в себе виявлення ризику, вимірювання, контроль та його моніторинг.

1.3 Методи та інструменти оптимізації фінансових ризиків банку

Для оптимізації фінансових ризиків банку в першу чергу вітчизняним банкам необхідно визначати їх рівень за допомогою проведення оцінювання. Також важливо ідентифікувати фактори, що впливають на фінансові ризики, оцінити напрям та силу їх впливу, та розробити відповідні заходи щодо оптимального реагування на них, що, в результаті, відобразиться на оптимізації рівня фінансового ризику та доходності банку. Для оцінки розміру фінансових ризиків банки використовують стратегічні, експертні, аналітичні та комбіновані методи оцінки (див. табл. 1.1).

Зазначимо, що при виконанні стратегічних планів та бюджетів банку необхідно враховувати вплив фінансових ризиків, які можуть негативно позначитися на реалізації запланованих показників діяльності банку.

За технологією проведення аналізу фінансового ризику виділяють якісний і кількісний аналіз. Якісний аналіз передбачає визначення потенційних зон ризику і їх джерел, що передбачає структуризацію факторів впливу на нього, як тих, що діють на банк в поточний момент (наявні параметри ризику), так і тих, що можуть з'явитися в майбутньому та зменшити або збільшити його рівень (потенційні параметри ризику). Кількісний аналіз має на меті чисельне визначення, тобто формалізацію рівня фінансового ризику. У ньому передбачається кілька складових: вибір критичних факторів для оцінки рівня фінансового ризику; визначення допустимих для банку рівнів фінансового ризику; виявлення фактичних рівнів фінансового ризику на основі застосування відповідного інструментарію; оцінка можливості підвищення або зниження рівня фінансового ризику в майбутньому. Основою аналізу фінансового ризику банку є його оцінка, що здійснюється з позиції масштабності його впливу та ймовірності настання шляхом визначення кількісних характеристик, якими

можна описати ризик, кількісної оцінки допустимого рівня ризику та визначення витрат, пов'язаних з факторами ризику, оцінки можливих збитків, пов'язаних з несприятливим розвитком подій (див. додаток Г).

Таблиця 1.1

Методи оцінки фінансових ризиків банку*

Методи	Вид фінансового ризику	Переваги методу	Недоліки методу
1. Статистичні методи:	Кредитний	Досить високе визначення розмірів збитку і ймовірність їх настання в майбутньому в ординарних умовах.	Необхідність обробки великого обсягу статистичної інформації. Мала ефективність в умовах кризи.
1.1 Метод «Монте-Карло»			
1.2 Z-модель Альтмана			
1.3 Модель Чесера			
1.4 Модель Дюрана			
1.5 VaR–метод	Кредитний, ринковий		
2. Методи експертних оцінок:	Кредитний, ринковий	Ефективний при відсутності достовірної інформації чи її недостатності. Висока ефективність в умовах кризи.	Суб'єктивний характер.
2.1 Метод Дельфі			
2.2 Метод «дерева рішень»			
2.3 Метод коефіцієнтного аналізу	Кредитний		
2.4 Метод рейтингів			
3. Аналітичні методи:	Ринковий	Містить у собі можливості факторного аналізу параметрів	Трудомісткий
3.1 Дюрація			
3.2 Стрес-тестинг			
3.3 GAP-аналіз	Процентний		
4. Метод аналогій	Кредитний, ліквідності, ринковий	Коли неможливо застосувати інші методи аналізу. Висока ефективність в ординарних умовах.	Важко створити умови, у яких повторився б минулий досвід.
5. Комбінований метод	Кредитний, ліквідності, ринковий	Синергетичний ефект. Висока ефективність в ординарних умовах та в умовах кризи	Трудомісткий, потребує обробки великого обсягу статистичної, бухгалтерської та управлінської інформації

*Примітка: складено автором за джерелами [8, 34, 48, 59]

Особливу увагу приділяють методам оцінки кредитних ризиків у рамках процедур, що становлять зміст кредитної роботи банку здійснюють за такими напрямками:

- аналіз платоспроможності позичальника;
- аналіз якості забезпечення позичальником позичкової заборгованості;

- класифікація позикової заборгованості і повноти створюваного резерву на можливі втрати по позиках;
- оцінка можливих наслідків у разі неповернення або несвоєчасного повернення основного боргу і відсотків.

Зазначимо, що сучасні вітчизняні банки, проводячи оцінку кредитоспроможності позичальника регламентуються Положенням про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями № 351 від 30.06.2016 р. [53].

Банк, відповідно Постанови №351, здійснює розрахунок розміру кредитного ризику за активами за такою формулою (1.1):

$$CR = PD \times LGD \times EAD, \quad (1.1)$$

де CR - розмір кредитного ризику за активом на індивідуальній основі;

PD - коефіцієнт імовірності дефолту боржника/контрагента за активом, визначений банком за наступною формулою (1.2):

$$LGD = 1 - RR, \quad (1.2)$$

де RR - коефіцієнт, що відображає рівень повернення боргу за активом за рахунок реалізації забезпечення та інших надходжень (1.3):

$$RR = \frac{\sum_{i=1}^j (CV_i \times k_i) \times i + RC}{EAD}, \quad (1.3)$$

EAD - експозиція під ризиком за активом на дату оцінки;

CV_i - вартість і-го виду забезпечення, що береться до розрахунку кредитного ризику (у разі наявності кількох видів забезпечення за одним активом). Якщо забезпечення немає або не відповідає переліку, критеріям та принципам прийнятності, то до розрахунку береться значення CV, що дорівнює «0»;

k_i - коефіцієнт ліквідності і-го виду забезпечення, що визначається банком згідно з Положенням №351. На підставі сформованого судження щодо обсягу витрат на реалізацію забезпечення банк застосовує нижче (менше) значення коефіцієнта ліквідності забезпечення;

RC - інші надходження, зокрема страхове відшкодування, фінансова порука, реалізація майна боржника/майнового поручителя, крім майна, уключеного до розрахунку значення CV.

Розмір RC, що включається до розрахунку розміру кредитного ризику, визначається на підставі судження банку, але не може перевищувати 5% від суми боргу, що не покрита вартістю забезпечення (з урахуванням коригування на коефіцієнт ліквідності).

Банк визначає значення коефіцієнта ймовірності дефолту банку-боржника виходячи зі скоригованого класу: боржника, що є резидентом, - згідно додатку Г та боржника, що є нерезидентом відповідно.

Банк під час визначення значення коефіцієнта ймовірності дефолту банку-боржника в межах установленого діапазону відповідно до вимог розділу II Положення №351 та згідно з методикою банку щодо визначення значень PD урахує також рейтинги банку-боржника (за наявності), інші події та обставини, що можуть спричинити припинення виконання боржником своїх зобов'язань.

Слід зазначити, що кожний вітчизняний банк обов'язково застосовує нормативні інструменти контролю за фінансовими ризиками (економічні нормативи, встановлені Національним банком України з метою їх зменшення та недотримання яких може призвести до фінансових труднощів у діяльності банку). Розрахунок цих нормативів 13 обов'язкових економічних нормативів, які об'єднані у групи і є обов'язковими для виконання: нормативи капіталу; нормативи ліквідності; нормативи кредитного ризику; нормативи інвестування; норматив ризику загальної відкритої (довгої/короткої) валютної позиції банку наведені в додатку Д [44]. Недотримання даних нормативів свідчить про наявність порушень в роботі банку і є індикатором фінансового стану банку.

Слід зазначити, що основою оптимізації фінансових ризиків банку є зменшення їх рівня, що включає в себе використання основних інструментів

системи ризик-менеджменту банку: страхування, хеджування, ліміти, диверсифікація, резерви.

Розглянемо кожний з цих інструментів. Страхування є одним з елементів передачі ризиків банку певним страховим компаніям, але, по-перше, не всіпроведених банком кредитних операціях в якості об'єкта управління автором банківські ризики підлягають страхуванню, а по-друге, чим більший обсяг ризику перекладається на страхову компанію, тим вищим є витрати на оплату відповідного страхового полісу. Тому одна з основних проблем управління фінансовими ризиками полягає в тому, щоб визначити, які ризики має сенс залишати в банку, здійснюючи додаткові витрати для їх зменшення, а які перекласти на страховика, роблячи додаткові витрати для оплати ВВВ-полісу.

Другим інструментом передачі ризику є хеджування, під яким мається на увазі зменшення фінансових ризиків (в першу чергу ринкового) за допомогою похідних інструментів фінансового ринку: ф'ючерсів, форвардів, свопів та опціонів (див. додаток Г).

Зменшити фінансові ризики можна також за допомогою диверсифікації банківських продуктів або бізнес-напрямків. Приклади диверсифікації: збільшення числа видів цінних паперів в портфелях банку, кредитування за різними секторами економіки, реалізація декількох бізнес-проектів одночасно. Диверсифікація може бути доповнена встановленням лімітів, що надає можливість банку обмежити величину відкритої ризикованої позиції (див. табл. 1.2).

В рамках пруденційного регулювання чимало країн ввели особливі ліміти сукупного потенційного валютного ризику банку. В деяких країнах такі ліміти є загальнообов'язковими для всіх банків, які володіють ліцензіями на право виконувати валютні операції, у інших – вони встановлюються індивідуально в залежності від якісних показників управління ризиком і технічної кваліфікації персоналу зі сторони оцінки органу нагляду. Для досягнення угоди стосовно вимог до капіталу по валютному ризику, були

зроблені міжнародні зусилля, які могли бути поширені у якості стандарту міжнародного рівня.

Таблиця 1.2

Основні види лімітів за фінансовими ризиками*

Вид фінансових ризиків	Вид ліміту
Кредитний	Ліміти окремих контрагентів
	Ліміти географічної концентрації
	Ліміти галузевої концентрації
Ліквідності	Ліміти на кумулятивні розриви ліквідності
Ринковий	Ліміти на чутливість вартості портфелів до зміни ставок дохідностей окремо за валютами
	Ліміт на загальну чутливість до коливання процентних ставок
	Ліміти на відкриті валютні позиції за кожною валютою
	Ліміт на загальну відкриту валютну позицію

*Примітка: складено автором за джерелами [8, 34, 48, 59]

У тій чи іншій країні пруденційний принцип регулювання лімітів має співвідноситись зі ступенем нестійкості валюти. Як відомо, у практиці пруденційний ліміт відкритої нетто-позиції становить 10% від капіталу банку. Центральний банк у періоди можливого падіння національної валюти може встановити обмеження коротких позицій у іноземних валютах. В тих країнах, де відносно стабільний валютний курс і конвертована валюта, встановлюються більш точно чи навіть взагалі відсутні ліміти відкритої нетто-позиції.

Коли активи банку, включаючи оплачувані та ф'ючерсні угоди по купівлі і пасиви, що включають також оплачувані і ф'ючерсні угоди з продажу, тоді він має валютну нетто-позицію і зазнає валютного ризику в даній валюті. В такому випадку у банку розробляється і затверджується методологія, яка визначає здійснення операцій у іноземній валюті та що саме потенційний валютний ризик обмежує, а також потенційні втрати комерційної установи. При загальному принципі ліміти встановлюються із урахуванням характеру типу операцій та валютного ризику, з якими він пов'язаний. Такі ліміти виражені у абсолютних чи відносних величинах, мають співвідноситись з профілем ризику банку, структурою його капіталу та поведінкою валютного ринку у минулі періоди.

На різні періоди часу можуть встановлюватися ліміти у залежності від конкретної операції. Якщо менший ліквідний валютний ринок і нестійкіша валюта, як правило, тим нижче повинні встановлюватись ліміти потенційного валютного ризику.

Коли банк займається операціями, які пов'язані з похідними інструментами, тоді він повинен встановити ліміти на весь масштаб невідповідностей за строками у пакеті валютних операцій, тобто ліміт інших позицій. Зазвичай, такі ліміти виражаються у максимальній сумарній величині всіх діючих контрактів з певним терміном реалізації. Самі процедури встановлення лімітів можуть бути різними, хоч зазвичай вони встановлюються щодня за контрактами та терміном погашення протягом наступних тижнів (одного або двох), за контрактами раз на два тижні, строк яких проходить протягом шести місяців та щомісяця по всіх інших контрактах.

Ліміти концентрації: звісно, що ринкова вартість валютного контракту чутлива до термінів його погашення, до співвідношення курсів відповідних валют: високий рівень концентрації завжди направлений до більш високого ризику. Ось тому банк зобов'язаний встановлювати ліміти на максимальну номінальну вартість контрактів у конкретних валютах та їх загальну номінальну вартість.

Положення, які передбачають призупинення процесу збиткових операцій: ті банки, які активно беруть участь у операціях на валютних ринках, передбачають положення про призупинення збиткових операцій в разі перевищення певної величини ліміту потенційних втрат по різних позиціях і валют. Ці ліміти, які вимагають призупинення операцій, повинні визначатися, виходячи із загального профілю ризику банку, структури капіталу та тенденцій прибутковості. Якщо втрати досягають встановленого ліміту, тоді відкриті позиції повинні автоматично покриватись. Однак такі види лімітів на нестійких і неліквідних ринках, не завжди є ефективними та

ринок може перейти умовний рубікон до того часу, як його позиції будуть закриті.

Формування резерву - останній інструмент зменшення фінансових ризиків банку. Основною проблемою при створенні резерву є оцінка потенційних наслідків ризиків. У відповідності до чинного законодавства кожний банк має формувати резерви за активами та за наданими фінансовими зобов'язаннями (див. додаток Г).

Банк використовує сформований резерв за активами у тому випадку, коли актив віднесено до найнижчої (безнадійної) категорії якості (рішення про списання безнадійної заборгованості за активом приймається правлінням банку).

Мінімізація кредитного ризику на рівні банку, на відміну від компенсації за рахунок резервів, передбачає активний вплив на ймовірність настання негативних явищ. Тому на практиці акценти мають бути зміщені від погашення отриманих збитків до попередньої їх мінімізації. В першу чергу, мінімізація кредитного ризику має здійснюватися силами самих банків шляхом застосування активних методів впливу на ймовірність неповернення позик та процентів за ними в бік зменшення. Завданням банків є вдосконалення внутрішнього кредитного ризик-менеджменту. Мотивацією слугує підвищення конкуренції, але для цього на державному рівні повинні бути вирішенні інформаційні, законодавчі, загальноекономічні неузгодженні питання.

Отже, важливою складовою діяльності банку є оптимізація фінансових ризиків за допомогою сучасних методів та інструментів мінімізації ризиків. В умовах нестабільності економічного розвитку кожний банк повинен власними силами забезпечувати здійснення обґрунтованої економічної політики у сфері формування системи управління своїми фінансовими ризиками для прийняття ефективних управлінських рішень.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ФІНАНСОВИХ РИЗИКІВ БАНКУ

2.1 Аналіз кредитних ризиків банку та їх оптимізація

Кредитування було і залишається основним джерелом прибутку сучасного банку. Крім того, банківський кредит стимулює відтворювальні процеси в економіці та є головним джерелом забезпечення фінансовими ресурсами поточної господарської діяльності підприємств і потреб населення. В сучасній банківській практиці з кредитним ризиком пов'язані не лише кредитні операції банку, але й інвестиційні (формування портфеля цінних паперів), гарантійні послуги, операції з деривативами, а також послуги кредитного характеру (лізинг, факторинг тощо) [25, с. 16].

Аналіз кредитного ризику проведемо на прикладі АТ «Райффайзен Банк Аваль», що продовжує лідирувати серед українських банків не лише за фінансовими показниками, а й за рівнем довіри та визнання з боку клієнтів, партнерів та експертів, як українських так і міжнародних. Банк відзначено як найбільш надійний недержавний банк України в межах рейтингу «ТОП-20 найнадійніших банків України 2017 року», складеного журналом «Новое время» та інвестиційною компанією Dragon Capital. У межах рейтингу «20 найбільш стійких банків України», складеного виданням «Forbes Україна», АТ «Райффайзен Банк Аваль» увійшов до трійки лідерів та став найстійкішим банком з іноземним капіталом в Україні. На сьогодні АТ «Райффайзен Банк Аваль» входить до 2 групи банків - банки іноземних банківських груп (за класифікацією НБУ).

Зазначимо, що АТ «Райффайзен банк Аваль» є кредитором для багатьох підприємств різних галузей промисловості України, що пов'язано з високим ступенем ризикованості здійснення кредитних операцій, відповідно до фінансового стану підприємства, активно працює з аграріями, надає спеціальні умови фінансування на придбання техніки LEMKEN (згідно з умовами цієї програми, техніку можна придбати у офіційних дилерів

ЛЕМКЕН в Україні у кредит за пільговими відсотковими ставками від 8,9% у гривні, строком до 5 років).

Проаналізуємо зміни обсягів сукупного кредитного портфелю АТ «Райффайзен Банку Аваль» станом на 01.01.2015-2018 роки.

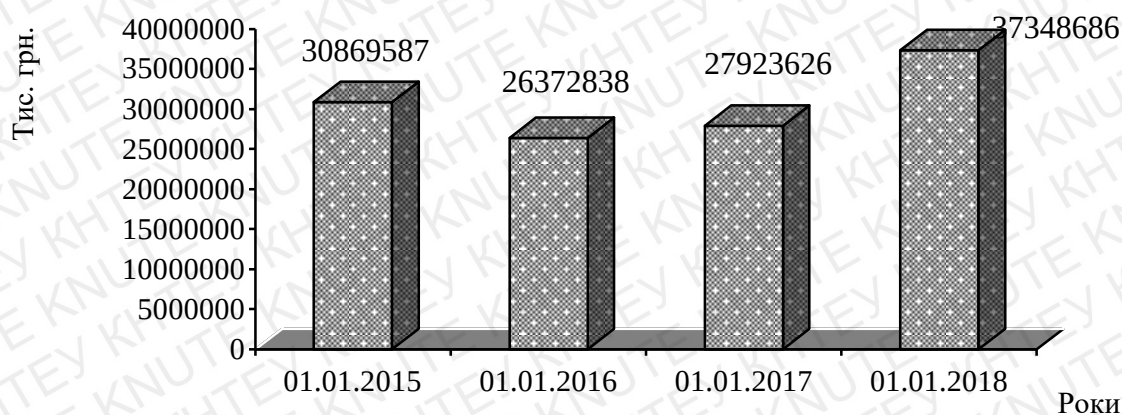

Рис. 2.1 Динаміка сукупного обсягу кредитного портфелю

АТ «Райффайзен Банку Аваль» станом на 01.01.2015-2018 роки, тис. грн.*

*Примітка: складено автором за даними додатку Е

Аналізуючи рис. 2.1 можна зазначити, що обсяг сукупного кредитного портфелю АТ «Райффайзен Банку Аваль» з кожним роком поступово збільшується: на 01.01.2015 року рівнявся 30869587 тис. грн., а вже на 01.01.2018 року склав 37348686 тис. грн., збільшення відбулось на +6479099 тис. грн. або на +21,0%. Це вказує на лідируючі позиції АТ «Райффайзен Банку Аваль» на кредитному ринку України.

В розрізі обсягів кредитних портфелів юридичних та фізичних осіб АТ «Райффайзен Банку Аваль» за досліджуєний період можна зазначити, що частка кредитів юридичних осіб з кожним роком збільшується з 77,3% на 01.01.2015 року до 92,0% на 01.01.2018 року, на +14,7% відбулось збільшення (див. додаток Ж). Стосовно частки кредитного портфелю для фізичних осіб АТ «Райффайзен Банку Аваль», навпаки вона зменшується. Так на 01.01.2015 року дорівнювала 22,7% і протягом періоду зменшилась на

-14,7 пунктів до 8,0%. Що свідчить про те, що банк обережно відноситься кредитування фізичних осіб в наслідок великої заборгованості з їх боку іншим банкам і доки не буде забезпечення банкам реальних гарантій прав кредиторів значного буму не передбачається.

Додатково оцінку кредитного ризику АТ «Райффайзен Банку Аваль» здійснюємо за допомогою відповідних банківських нормативів, розміри яких регулюються Положенням Національного банку України №368 (детальна інформація яких наведена в 1 розділі). Проаналізуємо дотримання АТ «Райффайзен Банком Аваль» встановлених нормативних щодо регулювання кредитного ризику.

На рис. 2.2 за даними додатку Ж графічно наведено зміни нормативів (Н7, Н8, Н9) кредитного ризику АТ «Райффайзен Банку Аваль» за 2015-2018 роки.

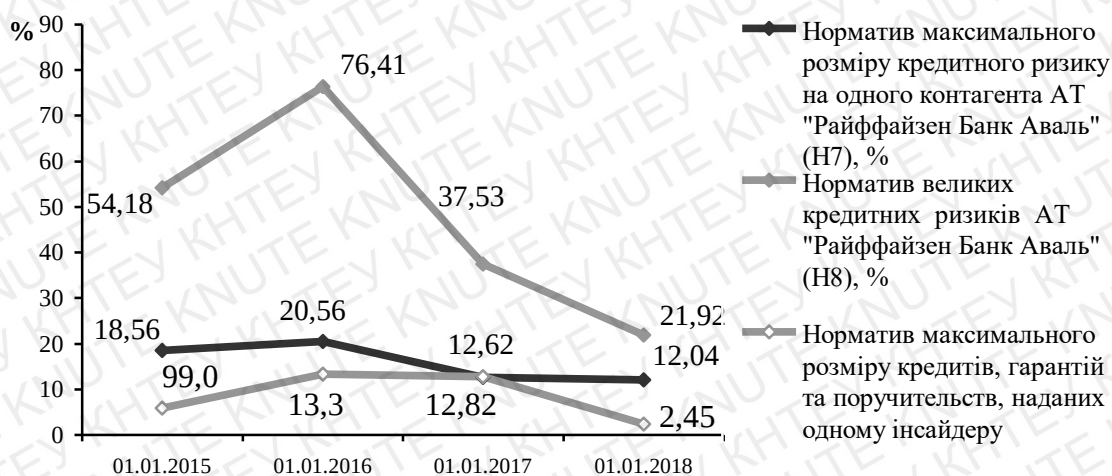

Рис. 2.2 Динаміка змін нормативів кредитного ризику (Н7, Н8, Н9)

АТ «Райффайзен Банку Аваль» станом на 01.01.2015-2018 роки, %*

*Примітка: складено автором за даними додатку Ж

Аналізуючи рис. 2.2 можна зазначити, що норматив максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента (Н7) АТ «Райффайзен Банку Аваль» за весь період дослідження був меншим за встановлену норму Національного банку України – 25%. Як бачимо з рис. 2.2, що з 2016 року

значення цього нормативу постійно зменшується, це вказує на якісну роботу ризик-менеджменту банку. Так на 01.01.2016 року показник Н7 склав 20,56%, а вже на 01.01.2017 року зменшився на -7,94% або на 39% і рівнявся 12,62%. На 01.01.2018 року норматив дорівнював 12,04%, практично в 2 рази менше порівняно з 2016 роком.

Динаміка змін нормативу великих кредитних ризиків (Н8) АТ «Райффайзен Банку Аваль», який встановлюється з метою обмеження концентрації кредитного ризику за окремим контрагентом або групою пов'язаних контрагентів, за період дослідження також не перевищують встановлених нормативів НБУ і складає: на 01.01.2015 року – 54,18%; на 01.01.2016 року – 76,41%, а вже на 01.01.2017 року обсяг Н8 різко знижується до 37,53%, що практично на 50% менше попереднього періоду; надалі розмір показника продовжує і далі зменшуватись і дорівнював 21,92%, що в 3,5 рази менше порівняно з 2016 роком.

Значення нормативу (Н9) АТ «Райффайзен Банку Аваль» за останні роки не перевищує значення встановленого НБУ (не більше 25%). Так на 01.01.2016 року він дорівнював 13,30%, що на 11,7 п.п. нижче встановленого нормативу, що є позитивним явищем. На 01.01.2017 року показник знову зменшується на 0,48 п.п., а вже на 01.01.2018 року розмір нормативу Н9 банку зменшився практично в 5 разів, порівняно з попереднім періодом та складав 2,45%, на 10,37 п.п. менше попереднього періоду.

Отже, результати проведеного аналізу вказують, що показники нормативів кредитного ризику (Н7, Н8, Н9) АТ «Райффайзен Банку Аваль» залишаються нижчими за нормативні значення, встановлених Національним банком України. Можна зробити висновок про те, що банк добре функціонує, а також банк отримує досить значні прибутки.

Відповідно фінансової звітності АТ «Райффайзен Банку Аваль» на рис. 2.3 та 2.4 проаналізуємо показники загального максимального кредитного ризику банку та динаміки змін в розрізі кредитних груп за досліджуємий період за 2015-2018 роки (див. додаток Ж).

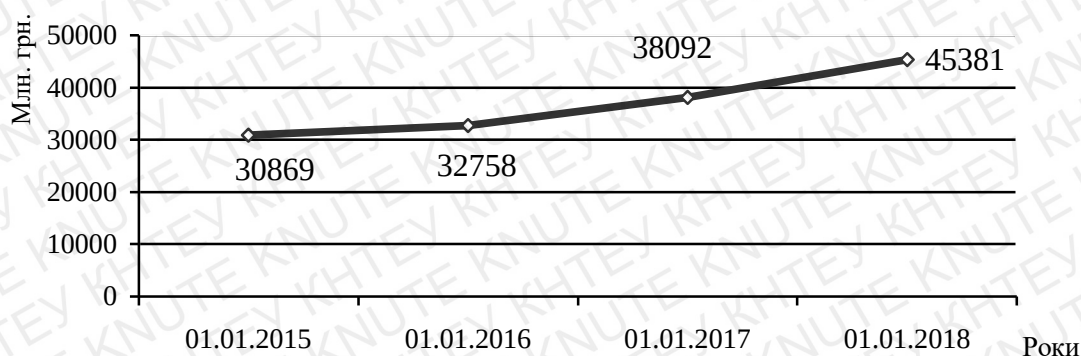

Рис. 2.3 Динаміка розміру максимального кредитного ризику
АТ «Райффайзен Банк Аваль» станом на 01.01.2015-2018 роки, млн. грн.*

*Примітка: складено автором за даними додатку Ж

Аналізуючи рис. 2.3 можна зазначити, що розмір максимального ризику АТ «Райффайзен Банку Аваль» на 01.01.2018 року збільшився на +14512 млн. грн. або на 47,0% і дорівнює 45381 млн. грн. в порівнянні з 2015 роком. Безумовно на це збільшення кредитного ризику вплинула економічна та політична ситуація в країні, девальвація гривні, яка відбулася в Україні.

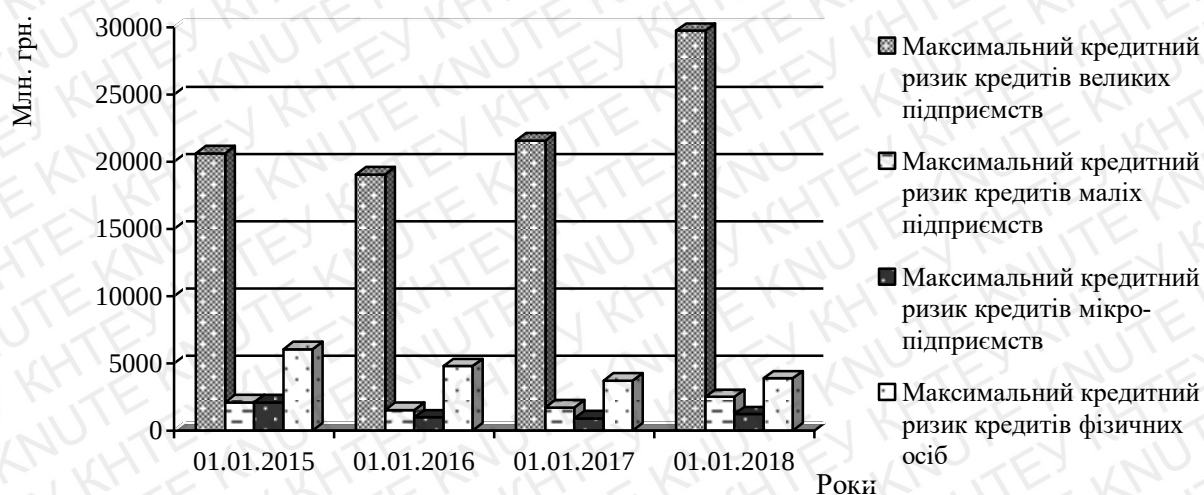

Рис. 2.4 Динаміка розміру максимального кредитного ризику
АТ «Райффайзен Банк Аваль» в розрізі груп кредитування
станом на 01.01.2015-2018 роки, млн. грн.*

*Примітка: складено автором за даними додатку Ж

Як видно з рис. 2.4 розмір кредитного ризику фінансових осіб АТ «Райффайзен Банку Аваль» поступово зменшуються з 6040 млн. грн. (2015 рік) до 3885 млн. грн. (2018 рік), -2155 млн. грн. При цьому суттєво збільшився кредитний ризик великих підприємств АТ «Райффайзен Банку Аваль» з 20625 млн. грн. на 01.01.2015 року до 29738 млн. грн. на 01.01.2018 року, збільшився практично на 44% (+9113 млн. грн.).

Зазначимо, що в наслідок зовнішніх негативних факторів в Україні, посилили наявні проблеми банку, ті кредити, які були проблемними тільки наполовину, стали проблемними вже на 100%. Хороші кредити також погіршилися. Це не означає, що банк одразу зазнав збитків, але під них необхідно формувати резерви. Тому NPL досяг 55%, але за останній період корпоративний бізнес почав знов обслуговувати ці кредити. АТ «Райффайзен Банк Аваль» отримав більш ніж 1 млрд. грн. у погашення, в наслідок рівень NPL знизився до 26-28% [43].

Отже, для зниження кредитного ризику АТ «Райффайзен Банк Аваль» активно використовує заставу від клієнтів. Використання застави в якості забезпечення кредиту дає банку можливість контролювати активи у разі невиконання зобов'язань позичальником. Застава є потенційним джерелом погашення кредиту.

Однак рішення банку надати кредит не приймається лише на основі наявності достатньої застави або гарантії. Кожне рішення надати кредит супроводжується всебічним кредитним аналізом, що знижує кредитний ризик та підвищує якість кредитного портфелю банку.

На рис. 2.5 графічно зобразимо зміни вартості застави під кредити АТ «Райффайзен Банку Аваль» за 2015-2018 роки.

Як видно з рис. 2.8 розмір застави під кредити в АТ «Райффайзен Банку Аваль» на 01.01.2018 року також збільшився порівняно з попереднім періодом на +4171 млн. грн. або на 30%. Розкрита інформація базується на зваженій вартості застави, яка дорівнює справедливій вартості, продисконтованій відповідно до внутрішніх політик банку [43].

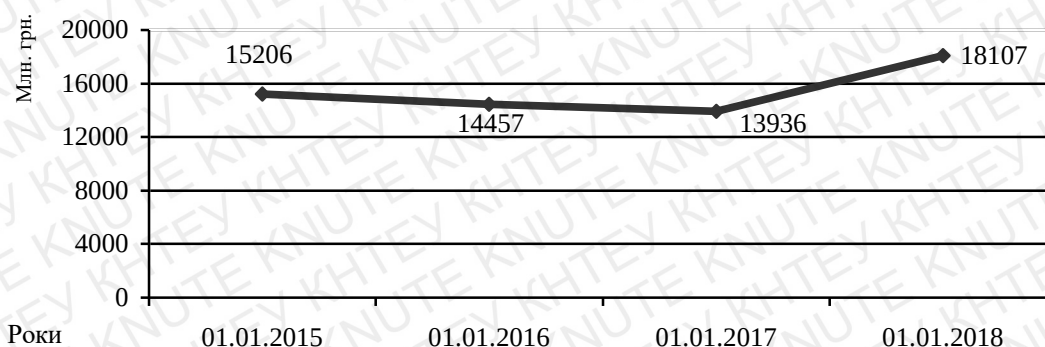

Рис. 2.5 Динаміка вартості застави під кредити

АТ «Райффайзен Банк Аваль» станом на 01.01.2015-2018 роки, млн. грн.*

*Примітка: складено автором за даними додатку Ж

Вартість застави відображає суму, яку банк очікує отримати у разі примусового стягнення забезпечення. Під час розрахунку зваженої вартості застави банк враховує вартість застави по кожному кредитному договору за найменшою із: балансової вартості кредиту або вартості застави, щоб уникнути надлишкового забезпечення. Для різних видів застави застосовуються різні ставки дисконту відповідно до політики АТ «Райффайзен Банку Аваль».

Банк вживає ряд заходів, щоб гарантувати погашення кредитів. Після надання кредиту, підрозділ управління ризиками несе відповідальність за управління кредитом, що включає постійний моніторинг фінансового стану позичальника, дотримання позичальником положень, встановлених кредитним договором, а також пошук нових можливостей подальшої співпраці з клієнтом. Моніторинг кредитів забезпечує виявлення на ранніх етапах ознаки того, що у позичальника виникли фінансові труднощі у погашенні кредиту. Це робиться на ранніх етапах, щоб максимізувати вплив коригувальних дій банку та знизити можливі збитки [43].

Зазначимо, що АТ «Райффайзен Банк Аваль» запровадив процес перевірки якості кредитів для забезпечення завчасного виявлення можливих змін кредитоспроможності контрагентів, включаючи регулярний перегляд забезпечення. Ліміти стосовно контрагентів встановлюються шляхом

застосування системи класифікації кредитного ризику, яка встановлює рейтинг ризику для кожного контрагента. Рейтинги ризику підлягають регулярному перегляду. Процес перевірки якості кредитів дозволяє банку оцінювати потенційний збиток у результаті ризиків, на які він наражається, та вживати відповідні заходи для їх усунення.

2.2 Аналіз ризику ліквідності банку та їх інструментарію

Зазначимо, що ліквідність балансу банку характеризується співвідношенням окремих статей активу та пасиву балансу з метою порівняння їх значень зі встановленими нормативами, є основним фактором підтримання належного рівня ліквідності банку. Баланс банку вважають ліквідним, якщо термінові зобов'язання за пасивами можна швидко покрити за рахунок реалізації активів [44].

Ризик ліквідності є поточним і потенційним ризиком стосовно доходів або капіталу, що впливає з неможливості виконання банком своїх зобов'язань при настанні строку їх погашення без понесення недопустимих втрат.

Ризик ліквідності вимірюється за трьома основними сценаріями:

- на основі договірних потоків коштів;
- на основі очікуваних потоків коштів, відповідно до очікуваної поведінки окремих продуктів банку за звичайних ринкових умов (сценарій поточної ситуації);
- на основі кризового сценарію (стрес-тестування) [43].

Основними показниками ступеня ризику ліквідності є:

- співвідношення активів до пасивів у певних часових інтервалах (у випадку сценарію за договірними строками погашення);
- рівень кумулятивних розривів між активами та пасивами в групах часових інтервалів потоків коштів, рівень очікуваного надлишку ліквідності (у випадку сценаріїв поточної ситуації та стрес-тестування);
- значення попереджувальних індикаторів кризи ліквідності.

Критичний рівень відповідного показника визначається величиною встановлених банком лімітів, контроль за дотриманням яких здійснюється на щоденній основі [43].

Виходячи з даних фінансової звітності АТ «Райффайзен Банку Аваль» (див. додаток К) за 2013-2018 роки графічно розглянемо обсяги та динаміку активів та зобов'язань, що наведено на рис. 2.6.

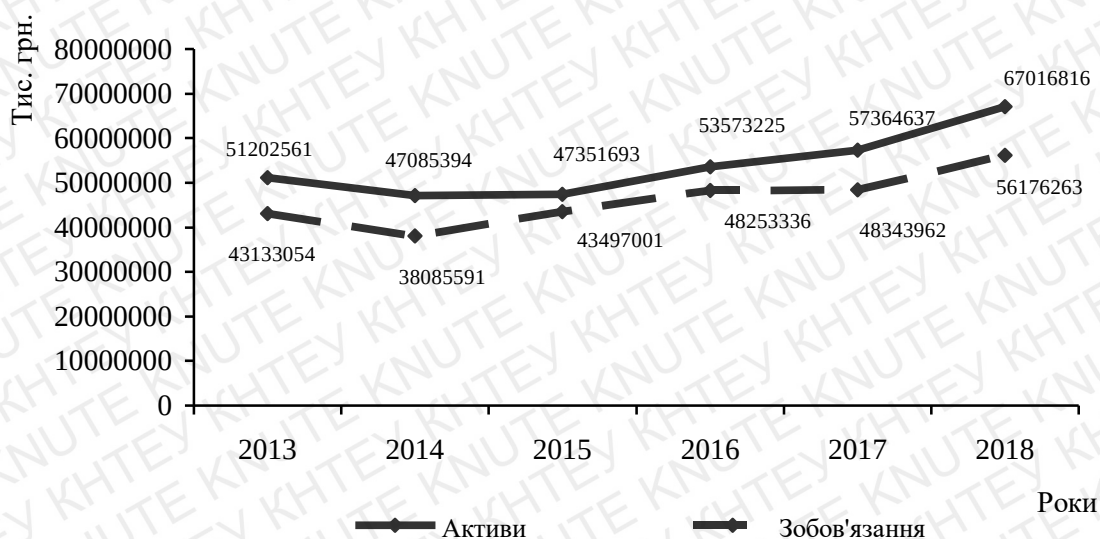

Рис. 2.6 Динаміка активів та зобов'язань АТ «Райффайзен Банку Аваль» за 2013-2018 роки (станом на 01.01.2017 р.)*

* Примітка: складено автором за даними фінансової звітності [43]

Як бачимо з рис. 2.6 з 2014 р. поступово збільшувалась сума як активи АТ «Райффайзен Банку Аваль», так і його зобов'язань. Збільшення зобов'язань банку з одного боку можна оцінювати позитивно, адже це свідчить про зростання суми кредитних ресурсів, а з другого боку надмірна залежність банку від залучених ресурсів збільшує ризик незбалансованої ліквідності і втрату фінансової стійкості. Але різниця між обсягами активів і зобов'язань постійно підтримувалась на протязі досліджуємого періоду. Це свідчить, що платоспроможність банку залишається високою (превалювання сукупних активів над сукупними зобов'язаннями). Ліквідність банку підтримується.

Проаналізуємо на рис. 2.7 зміни обсягів високоліквідних активів АТ «Райффайзен Банку Аваль» за 2013-2018 р. відповідно даних фінансової звітності.

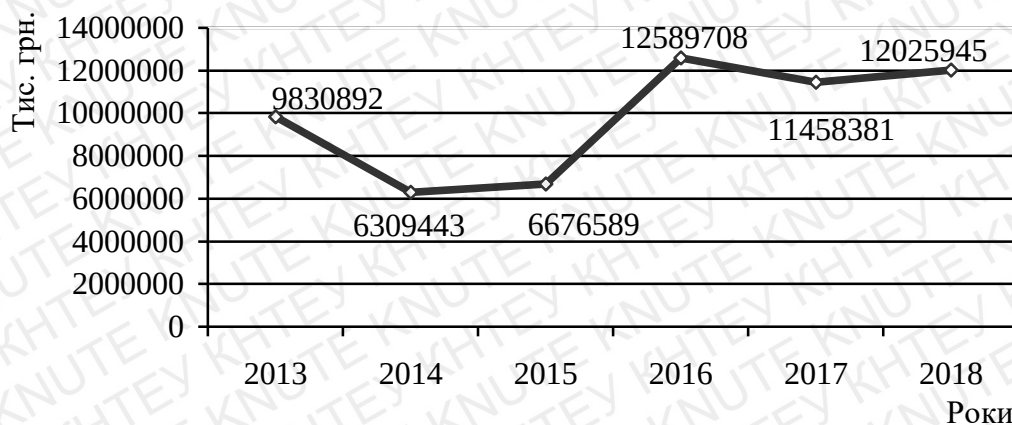

Рис. 2.7 Динаміка високоліквідних активів

АТ «Райффайзен Банк Аваль» за 2012-2017 роки, тис. грн.*

* Примітка: складено автором за даними джерела [43]

Дані дослідження, що наведені на рис. 2.7 свідчать про зменшення високоліквідних активів в період з 2013 р. по 2014 р. в загальному обсязі активів, на 01.01.2014 р. їх обсяг рівнявся 6309443 тис. грн. або 13,4%. Вже в 2015 р. розмір високоліквідних активів АТ «Райффайзен Банку Аваль» поступово збільшується на +367146 тис. грн. і склав 6676589 тис. грн. або 14,1%. На 01.01.2016 р. відбувається різке збільшення на +5913119 тис. грн.. В наступні роки динаміка має хвилюватись, так на 01.01.2017 р. обсяг високоліквідних активів банку зменшується на -1131327 тис. грн. і дорівнював 12589708 тис. грн., банк зменшив частку високоліквідних активів, для збільшення дохідних операцій по розміщенню коштів. Вже на 01.01.2018 р. обсяг збільшується на +567564 тис. грн. і складає 12025945 тис. грн.. В сучасних економічних умовах банку доводиться тримати значну частину активів у вигляді ліквідних коштів, щоб розраховуватись за своїми зобов'язаннями, недостатність ліквідних коштів може призвести до серйозних фінансових проблем і навіть до банкрутства. Втім звертаємо увагу, що чим вища частка високоліквідних активів, тим вища ліквідність банку,

але тим меншою буде його дохідність. Це означає, що АТ «Райффайзен Банк Аваль» постійно доводиться обирати між максимізацією дохідності і підтриманням достатнього рівня ліквідності, разом з тим і запобігти появи ризику незбалансованої ліквідності.

Як зазначалось раніше, з метою контролю за станом ліквідності банків Національний банк України встановлює нормативи ліквідності: миттєвої ліквідності (Н4), поточної ліквідності (Н5) та короткострокової ліквідності (Н6). В додатку К наведені фактичні значення ліквідності АТ «Райффайзен Банку Аваль» за 2013-2018 р., розраховані за допомогою відповідних нормативів ліквідності, встановлених НБУ [3]. Для порівняння змін розмірів нормативів ліквідності АТ «Райффайзен Банку Аваль» зобразимо тенденції їх змін графічно (див. рис. 2.8).

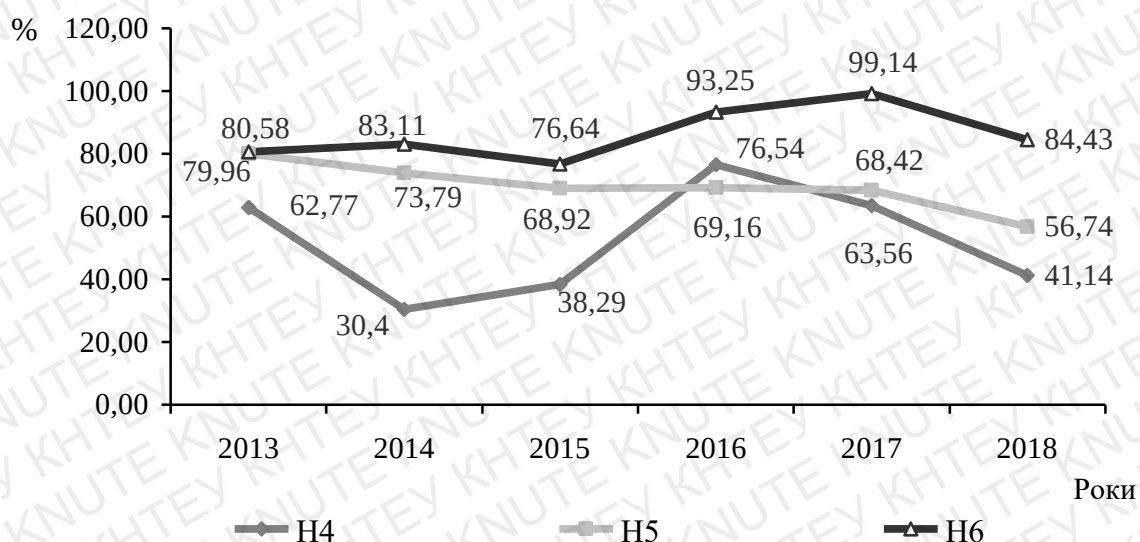

Рис. 2.8 Динаміка нормативів ліквідності

АТ «Райффайзен Банку Аваль» за 2013-2018 роки, %*

* Примітка: складено автором за даними додатку К

Проаналізуємо дані, що наведені на рис. 2.8 та додатку К. На протязі аналізованого періоду значення показника миттєвої ліквідності (Н4) АТ «Райффайзен Банку Аваль» варіював з 62,77% на 01.01.2013 р. до 41,14% на 01.01.2018 р., зміни в основному відбувались за рахунок змін обсягів високоліквідних активів банку [43]. Можна зробити висновок, що на протязі

всього аналізованого періоду величина нормативу миттєвої ліквідності АТ «Райффайзен Банку Аваль» перевищувала рекомендоване значення НБУ (20%) – це свідчить про достатній рівень ліквідності банку.

Динаміка нормативу поточної ліквідності (Н5) АТ «Райффайзен Банку Аваль» має тенденцію до зменшення нормативу з року в рік. Так на 01.01.2013 р. цей показник складав 79,95%, а на 01.01.2018 р. він дорівнював 68,42%, його розмір зменшився на 11,53 п.п.. Зазначимо, що показник нормативу поточної ліквідності (Н5), як і (Н4) також значно перевищує рекомендоване значення НБУ (40%).

Значення нормативу короткострокової ліквідності, на протязі аналізованого періоду мало тенденцію до зростання: максимальне значення даного показника в АТ «Райффайзен Банку Аваль» спостерігається на 01.01.2017 р. і становило 99,14%, що є наслідком зростання ліквідних активів (готівкових коштів, банківських металів та ін.) банку, а також свідчить про те що у банка є надлишкова ліквідність, яка негативно впливає на стан банка тому що банк за таких умов не може ефективно розмішувати свої ресурси, а змушений накопичувати їх. Наведені результати свідчать про виконання АТ «Райффайзен Банком Аваль» вимог НБУ щодо дотримання нормативного значення, даний показник перевищує нормативне значення (не менше 60%) на 13,85-39,14 п.п. упродовж зазначеного періоду. Таким чином, АТ «Райффайзен банк Аваль» має можливість виконувати прийняті короткострокові зобов'язання за рахунок власних ліквідних активів без певних обтяжень.

Розглянемо коефіцієнтний аналіз ліквідності АТ «Райффайзен Банку Аваль» за 01.01.2014-01.01.2018 р., наведений в додатку К, який здійснюється за допомогою методів розрахунку коефіцієнтів ліквідності. Можна стверджувати, що коефіцієнт загальної ліквідності вказує на те, що досліджуваний банк має достатню кількість активів для погашення всіх своїх зобов'язань. Оптимальне значення коефіцієнту загальної ліквідності банку повинен бути не менше 100 %, тобто всі зобов'язання банку повинні

повністю покриватися наявними активами (включаючи низьколіквідні). На рис. 2.9 наведені зміни коефіцієнтів загальної ліквідності та генеральної ліквідності зобов'язань (більше 10%) АТ «Райффайзен Банку Аваль» за 2014-2018 рр.

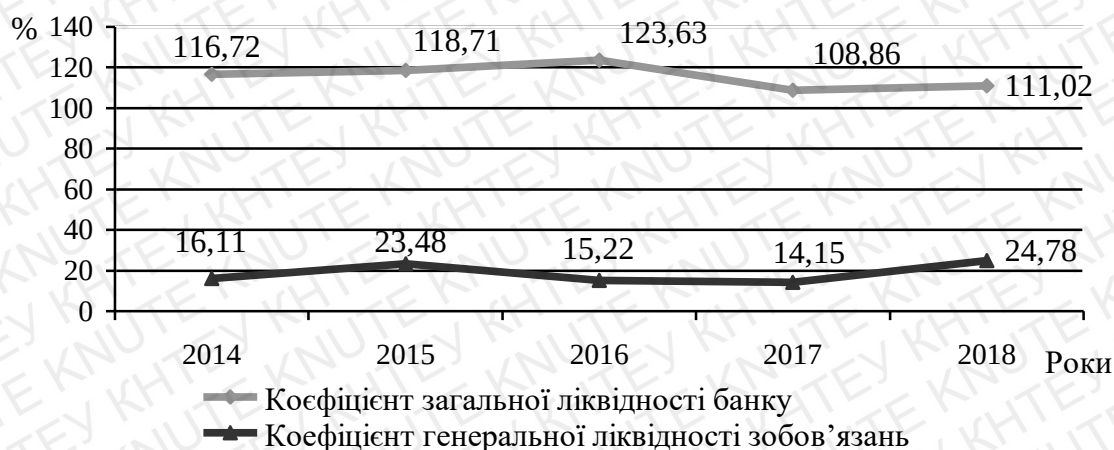

Рис. 2.9 Динаміка коефіцієнтів загальної ліквідності та генеральної ліквідності зобов'язань АТ «Райффайзен Банку Аваль» за 2014-2018 роки, %*

*Примітка: складено автором за даними додатку К

Аналізуючи рис. 2.9 слід зазначити, що реальні значення цих показників перевищують орієнтовні значення і є достатнім для забезпечення умов нормального функціонування банківської установи, на 01.01.2018 р. коефіцієнт загальної ліквідності АТ «Райффайзен Банк Аваль» дорівнює 111,02% при нормативі НБУ 100,0%, а коефіцієнт генеральної ліквідності зобов'язань складає 24,78% і залишатися високим, що свідчить про те, що банк має високу спроможність погашати зовнішні зобов'язання за залученими і позиченими коштами високоліквідними активами та через продаж нерухомості (майно і незавершені капітальні вкладення).

Для аналізу ризику ліквідності банку важливо знати не тільки стан ліквідності банку в статичному вираженні сьогодні, а й ситуацію з ліквідністю в майбутньому. Останнє можливо вирішити за допомогою GAP-аналізу активів і пасивів за сумами та термінами, який наочно демонструє наявність або брак грошових коштів у банку. Для отримання об'єктивних результатів та визначення тенденції ліквідної позиції АТ «Райффайзен Банку

Аваль» проведемо аналіз розривів за 2014-2018 р. різних часових інтервалів (див. додаток К).

Дані аналізу додатку К свідчать про позитивну ситуацію з ліквідністю банку в часовому інтервалі до 1 місяця, це свідчить про добру миттєву ліквідність банку та забезпеченість його високоліквідними активами. Негативні результати локальних та кумулятивних розривів між активами і пасивами зі строком погашення від 32 до 92 днів прослідковується на протязі всього досліджує мого періоду і більше за 40% чистих активів, що наражає банк на критичний ризик ліквідності. Фактором, який покращує ситуацію з ліквідністю в банку є локальний розрив між активами і пасивами зі строком погашення від 93 до 365 днів, який є позитивним. Але кумулятивний розрив між активами та пасивами до 1 року є негативним й АТ «Райффайзен Банк Аваль» відчував значний дефіцит коштів. Слід зазначити, що негативне значення кумулятивного GAP до 1 року повністю покрито позитивним розривом між довгостроковими активами та пасивами на часових інтервалах від 1 до 5 років та понад 5 років.

Для більш детальної оцінки збалансованості активів і пасивів банку АТ «Райффайзен Банку Аваль» на 01.01.2018 р. відобразимо їх результати графічно на рис. 2.10.

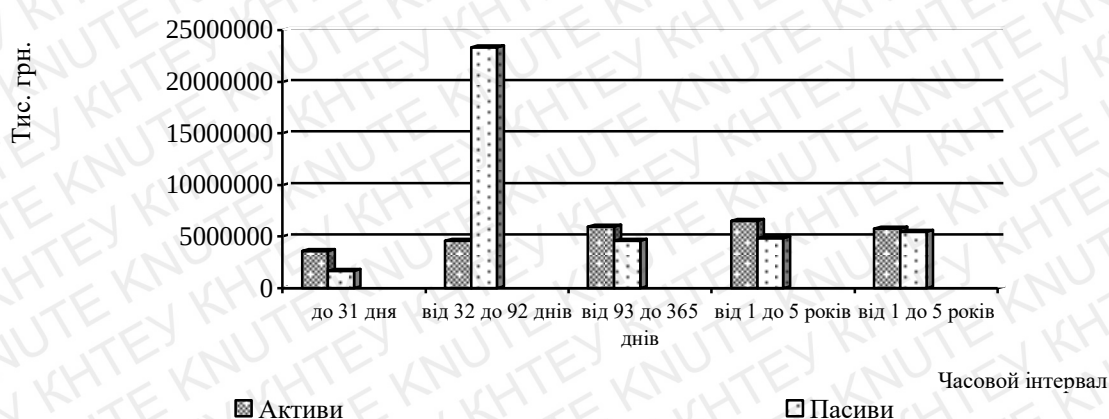

Рис. 2.10 Структура активів та пасивів АТ «Райффайзен Банку Аваль» станом на 01.01.2018 року, тис. грн.*

*Примітка: складено автором за даними додатку К

Відповідно даних додатку К та рис. 2.10 розрив між активами і пасивами з терміном погашення до 1 місяця в АТ «Райффайзен Банк Аваль» є позитивним становить 3584055 тис. грн. або 9,49% чистих активів банку, що свідчить про добру миттєву ліквідність банку та забезпеченість його високоліквідними активами. Але локальний розрив між активами і пасивами зі строком погашення від 32 до 92 днів лишається значним і а дорівнює - 18788659 тис. грн. або -41,23% від чистих активів, що наражає банк на ризик незбалансованої ліквідності. Кумулятивний розрив до 92 днів збільшився і становить -11987134 тис. грн. або -31,74% від активів банку, можна сказати, що ситуація з незбалансованістю активів і пасивів в банку порівняно із попереднім періодом не погіршилась. Така ситуація характерна не тільки для АТ «Райффайзен Банк Аваль», а і для інших вітчизняних банків, коли серед депозитної бази банків велику питому вагу складають депозити на вимогу та залишки на поточних та карткових рахунках. Локальний розрив між активами і пасивами зі строком від 93 до 365 днів, як і в попередні роки є позитивним і складає 1331876 тис. грн. або 10,94% від чистих активів. Кумулятивний розрив між активами та пасивами до 1 року є негативним і дорівнює -15507790 тис. грн., що в відносному вираженні до активів складає - 20,8%, але негативне значення кумулятивного GAP до 1 року покривається розривом між довгостроковими активами та пасивами за рахунок позитивного розриву між активами і пасивами на часовими інтервалами від 1 до 5 років та понад 5 років (2000729 тис. грн. або 20,8 % чистих активів).

Отже, АТ «Райффайзен Банк Аваль» має вагомий запас ліквідності, нормативи ліквідності перевищують встановлені регулятором граничні позначки, які наближені до середніх показників даних нормативів по банківській системі України. Однак таку ситуацію не можна вважати цілком позитивною. Значне перевищення банком нормативних значень коефіцієнтів ліквідності свідчить про те, що банк працює дуже обережно, а тому занадто багато своїх коштів вкладає у високоліквідні активи, які зазвичай є менш дохідними, ніж активи з більшим строком вкладення коштів.

2.3 Аналіз ринкових ризиків банку та методи зменшення їх негативних наслідків

Нагадаємо, що ринковий ризик (market risk) – наявний або потенційний для надходжень і капіталу, який виникає через несприятливі коливання вартості цінних паперів, товарів і курсів іноземних валют за тими інструментами, які є в торговельному портфелі [44].

Міри ринкового ризику визначено централізовано підрозділом ринкових ризиків Групи RBI AG. Основними показниками є:

- ✓ чутливість: залежність теперішньої вартості певної позиції від зміни певних ризик факторів (курсів валют, процентних ставок, тощо);
- ✓ VaR: оцінка максимальних ймовірних збитків протягом певного періоду за поточних ринкових умов з визначеним довірчим рівнем;
- ✓ стрес-VaR: оцінка максимальних ймовірних збитків протягом певного періоду за кризових умов з визначеним довірчим рівнем;
- ✓ показники, що базуються на прибутку/збитку (попереджувальні індикатори): сума накопиченого прибутку/збитку тих чи інших груп інструментів/операцій [43].

АТ «Райффайзен Банк Аваль» контролює рівень прийнятного ринкового ризику за відкритими позиціями, встановлюючи відповідні ліміти. Ліміти встановлюються за поданням банку та за погодженням з боку Комітету з ринкових ризиків (MACO) у Райффайзен Банк Інтернаціональ. На кожному засіданні Комітету з управління активами та пасивами банку презентується звіт із поточної позиції щодо ринкового ризику та його складових, використання відповідних лімітів, дослідження впливу ринкових факторів. Контроль за дотриманням лімітів проводиться на щоденній основі. Основними категоріями ринкового ризику є валютний та процентний ризики.

Процентний ризик - це ризик потенційних втрат від несприятливих та неочікуваних змін процентних ставок, що має вплив на майбутні грошові потоки та справедливую вартість фінансових інструментів та, як наслідок, на прибутковість і капітал банку [43].

Для оцінки відсоткового ризику в портфелях банку використовується метод аналізу чутливості - при цьому здійснюється вимірювання чутливості до паралельного зсуву кривих дохідності за валютами на 1 базисний пункт. АТ «Райффайзен Банк Аваль» також додатково оцінює вплив коливань ринкових ставок на чистий процентний дохід та теперішню вартість банку.

На рис. 2.11 графічно зобразимо чутливість до можливих змін у процентних ставках АТ «Райффайзен Банку Аваль» за досліджує мий період.

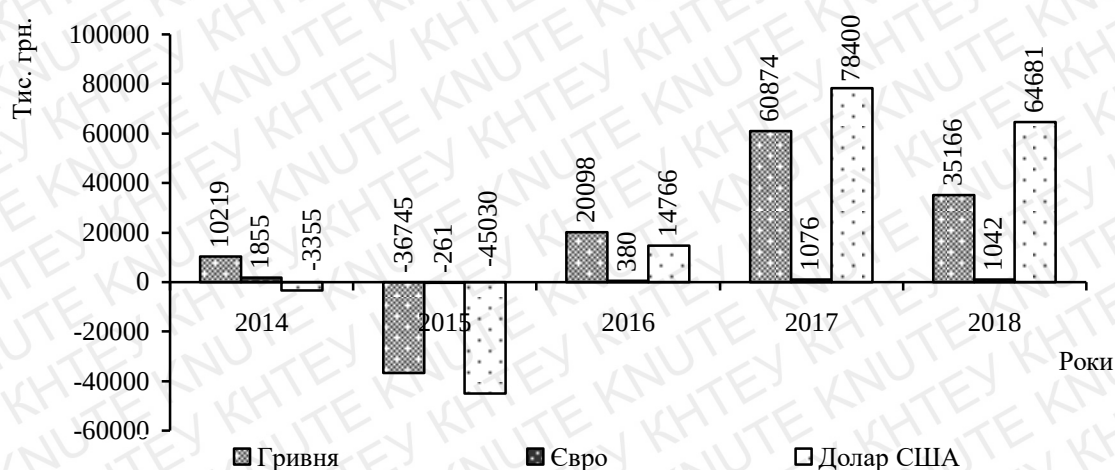

Рис. 2.11 Динаміка чутливості до можливих змін у процентних ставках АТ «Райффайзен Банку Аваль» станом на 01.01.2014-2018 роки*

*Примітка: складено автором за даними додатку Л

Як видно з рис. 2.11 чутливість до можливих змін у процентних ставках АТ «Райффайзен Банку Аваль» є перемінною, так з 2016 року вона збільшується по всім видам валют, така ситуація відбувається безумовно внаслідок нестабільності на фінансовому ринку України та валютних курсів. На 01.01.2017 року чутливість процентних доходів банку різко збільшується – це пов'язано зі стрімким зростанням валютного курсу за всіма валютами, що значно вплинуло на прибуток банку. На наступний звітний рік (2018 рік) АТ «Райффайзен Банку Аваль» вдалось стабілізувати ситуацію: по-перше, Національний банк України оголосив про ліберизацію валютних курсів; по-друге, банк обережніше став здійснювати операції на міжбанківському ринку; а також банк встановив ліміти на чутливість вартості портфелів до

зміни ставок дохідності окремо за валютами. Крім того, встановлено ліміт на загальну чутливість до коливання процентних ставок, а також проводиться контроль накопичених процентних прибутків/збитків банку.

Основними інструментами управління є:

- політика щодо процентних ставок за операціями з клієнтами банку;
- інструменти хеджування (наприклад, процентні свопи);
- трансфертне ціноутворення;
- неперервний моніторинг та контроль за динамікою позицій.

АТ «Райффайзен Банк Аваль» здійснює щоквартально симуляцію процентного ризику та оцінює вплив на чисті процентні доходи та капітал.

Чутливість чистого процентного доходу відображає вплив припустимих змін у процентних ставках на прибуток до оподаткування АТ «Райффайзен Банку Аваль» за один рік, визначений на основі плаваючої процентної ставки на неторгові фінансові активи та фінансові зобов'язання, наявні станом на 01.01.2014-2018 р. (див. рис. 2.12). Ефект впливу на капітал не відрізняється від ефекту впливу на консолідований звіт про прибутки та збитки.

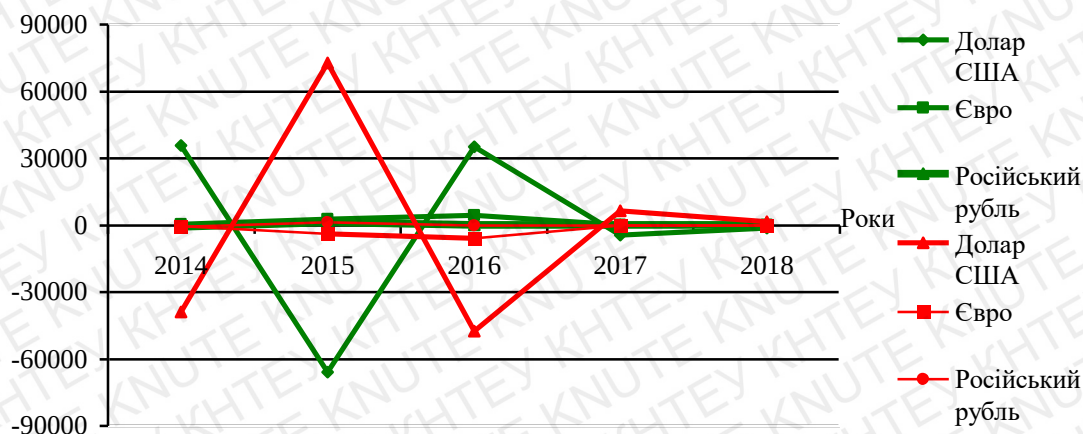

Рис. 2.12 Вплив змін обмінного курсу на прибуток

АТ «Райффайзен Банку Аваль» за 2014-2018 роки, тис. грн.*

*Примітка: складено автором за додатком Л

Аналізуючи рис. 2.12 можна зазначити, що зміни обмінних курсів на прибуток АТ «Райффайзен Банку Аваль» значно не впливає. Так наприклад,

якщо збільшується обмінний курс долара США (на рис. 2.12 - зеленим) банк зазнає втрати, разом з тим зменшення обмінного курсу долара США (на рис. 2.12 – червоним) надає банку дохід, вони практично покривають один одного. На 01.01.2018 р. витрати і доходи банку були нечисленними і значно не вплинули на прибутковість АТ «Райффайзен Банку Аваль», це добре видно на рисунку.

Отже, в цілому, управління процентними ризиками АТ «Райффайзен Банку Аваль» дотримувалось обраних сценаріїв змін процентних ставок, рівень процентних ризиків відповідав лімітам, встановленим банком, внутрішнім інструкціям та характеру діяльності банку навіть в тому випадку, якщо процентні ставки зміняться.

Валютний ризик - це ризик потенційних збитків внаслідок несприятливих та неочікуваних коливань обмінних курсів іноземних валют, який має потенційний вплив на прибутковість та капітал банку.

АТ «Райффайзен Банку Аваль» щоденно здійснює моніторинг та аналіз відкритих позицій (співвідношення валютних активів до валютних зобов'язань) за валютами і банківськими металами. Окрім цього, для запобігання надмірних втрат внаслідок переоцінки відкритої валютної позиції банку на щоденній основі проводиться контроль накопичених прибутків/збитків банку за операціями з валютою. Здійснюється також стрес-тестування та розраховуються потенційні втрати внаслідок несприятливих і екстремальних коливань валютних курсів.

Зазначимо, що одним з важливих індикаторів валютного ризику банку є валютна позиція. Валютна позиція визначається співвідношенням між сумою активів і позабалансових вимог у певній іноземній валюті та сумою балансових і позабалансових зобов'язань у тій самій валюті.

Керівництво банку постійно відстежує та здійснює управління валютною позицією АТ «Райффайзен Банку Аваль» та ставить на меті зменшити відкриту валютну позицію по тим валютам, що мають найбільший вплив на діяльність банку.

У таблицях, що наведені в додатку Л зазначені валюти, що наражають АТ «Райффайзен Банк Аваль» на значний ризик станом на 01.01.2014-2018 р., з огляду на монетарні активи та зобов'язання та прогнозовані грошові потоки. Аналіз полягає у визначенні впливу можливих поміркованих змін в обмінних курсах іноземних валют до гривні при незмінному значенні всіх інших параметрів консолідованого звіту про прибутки та збитки банку (через наявність монетарних активів та зобов'язань, справедлива вартість яких є чутливою до змін обмінних курсів валют). Вплив на капітал не відрізняється від впливу на консолідований звіт про прибутки та збитки. Від'ємні значення відображають потенційне зменшення чистого доходу або капіталу АТ «Райффайзен Банк Аваль», тоді як позитивні значення відображають їх потенційне збільшення.

У додатку Л представлені обсяги валютних активів та зобов'язань, що дають можливість визначити валютну позицію АТ «Райффайзен Банку Аваль» за досліджуємий період з 2014 року по 2018 рік. На рис. 2.12 наведено зміни розміру валютної позиції АТ «Райффайзен Банку Аваль» за 2014-2018 роки.

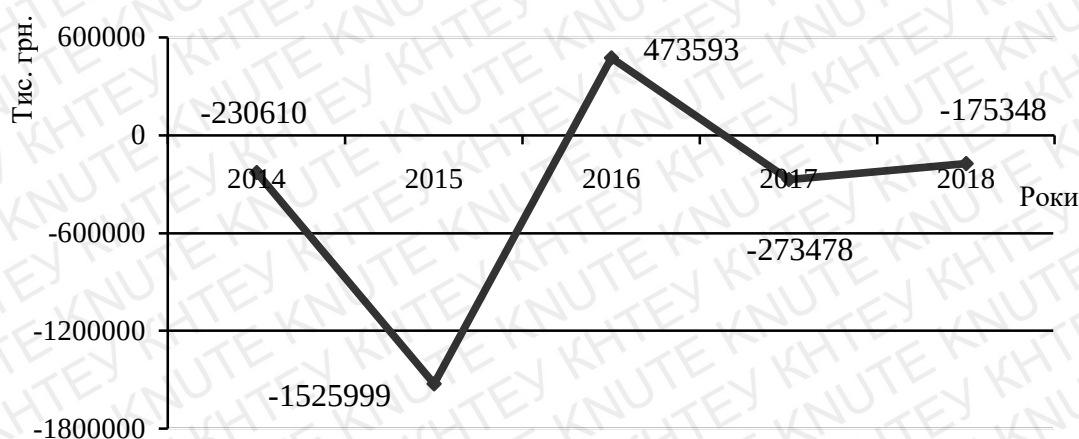

Рис. 2.12 Динаміка загальної відкритої валютної позиції

АТ «Райффайзен Банку Аваль» за період з 01.01.2014-2018 роки, тис. грн.*

*Примітки: складено автором за даними додатку Л

З рис. 2.12 видно, що загальна валютна політика АТ «Райффайзен Банку Аваль» є відкритою, тому що валютні вимоги не дорівнюють

валютним зобов'язанням. За весь період дослідження валютна позиція АТ «Райффайзен Банку Аваль» є короткою відкритою, що свідчить в разі зниження курсу іноземної валюти банк може отримувати прибутки, що практично неможливо в сучасних економічних умовах. але банк зазнаватиме втрат у разі підвищення курсу валют.

Слід зазначити, що на 01.01.2016 року в банку спостерігається довга відкрита валютна позиція обсяг якої 473593 тис. грн. (валютні активи перевищують валютні зобов'язання). Це свідчить, що обсяг придбаної валюти більше, ніж реалізована.

І вже на 01.01.2017 року валютна позиція АТ «Райффайзен Банку Аваль» різко змінюється і стає короткою відкритою валютною позицією, розмір якої рівнявся -273478 тис. грн.. На 01.01.2018 року обсяг короткої валютної позиції зменшується на -98130 тис. і дорівнював -175348 тис. грн., але все рівно це не є позитивним для діяльності АТ «Райффайзен Банку Аваль», банк втрачає додаткові прибутки.

Для управління відкритою валютною позицією банк встановив ліміти на відкриті валютні позиції: як для кожної валюти окремо, так і для загальної відкритої валютної позиції. АТ «Райффайзен Банком Аваль» додатково встановлено обмеження на накопичені прибутки та збитки за валютними операціями та в результаті переоцінки відкритої валютної позиції.

Основними інструментами управління валютним ризиком в АТ «Райффайзен Банку Аваль» є: операції на міжбанківському валютному ринку; політика щодо валютного курсу АТ «Райффайзен Банку Аваль» за операціями з клієнтами; інструменти хеджування (наприклад, форвардні угоди, індексовані облігації); неперервний моніторинг та контроль за динамікою позицій.

Отже, в ході дослідження визначено, що станом на 01.01.2018 року АТ «Райффайзен Банку Аваль» мав відкриту коротку валютну позицію, зменшення валютного ризику банку досягається за рахунок щоденного моніторингу курсу та застосуванням інструментів управління.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ РИЗИКАМИ БАНКУ

3.1 Зарубіжний досвід оптимізації фінансових ризиків та перспективи його впровадження в Україні

З розвитком взаємовідносин між фінансовими установами різних країн, перш за все між банками, певною мірою обумовлює необхідність створення певних положень й методик стосовно управління фінансовими ризиками банків. Підписана Україною угода про асоціацію з Європейським Союзом вимагає від вітчизняних банків необхідність відповідності вимогам та стандартам системи Базель III. Базель III якісно новий підхід до банківської діяльності, який покликаний забезпечити підвищений контроль над управлінням ризиками, які можуть виникнути у процесі ведення банківської справи. Європейський Центральний Банк запланував повноцінне функціонування системи Базель III в країнах ЄС з 2019 року.

Розглянемо детальніше компоненти системи банківського нагляду Базель III. Головними цілями сформованої на засадах Базеля III концепції управління банківськими ризиками є [2]:

⇒ зміцнення міжнародних нормативів з управління капіталом та ліквідністю для створення більш стійкого банківського сектору;

⇒ покращення здатності банківського сектору долати наслідки фінансових та економічних криз і таким чином знизити ризик розповсюдження цих проблем з фінансового у реальний сектор економіки.

Для досягнення цих цілей рекомендації Базель III були розділені на три частини за такими напрямками: капітал, ліквідність, системний ризик (див. рис. 3.1).

Безумовно провадження компонент Базель III призведе до скорочення кількості банків через неможливість дотримання вимог до якості капіталу та коефіцієнтів ліквідності. Крім того, на думку експертів, через введення

коефіцієнта боргового навантаження, за яким банківські активи (включаючи балансові і позабалансові статті) не повинні перевищувати капітал банку більш ніж в 33 рази, банки, по-перше, почнуть зменшувати об'єм кредитного портфеля за рахунок продажу активів з низькою маржею (наприклад, іпотечні кредити); по-друге, надавати високоприбуткові, але при цьому високоризиковані кредити, що у свою чергу призведе до збільшення розміру кредитного ризику [8, с. 46].

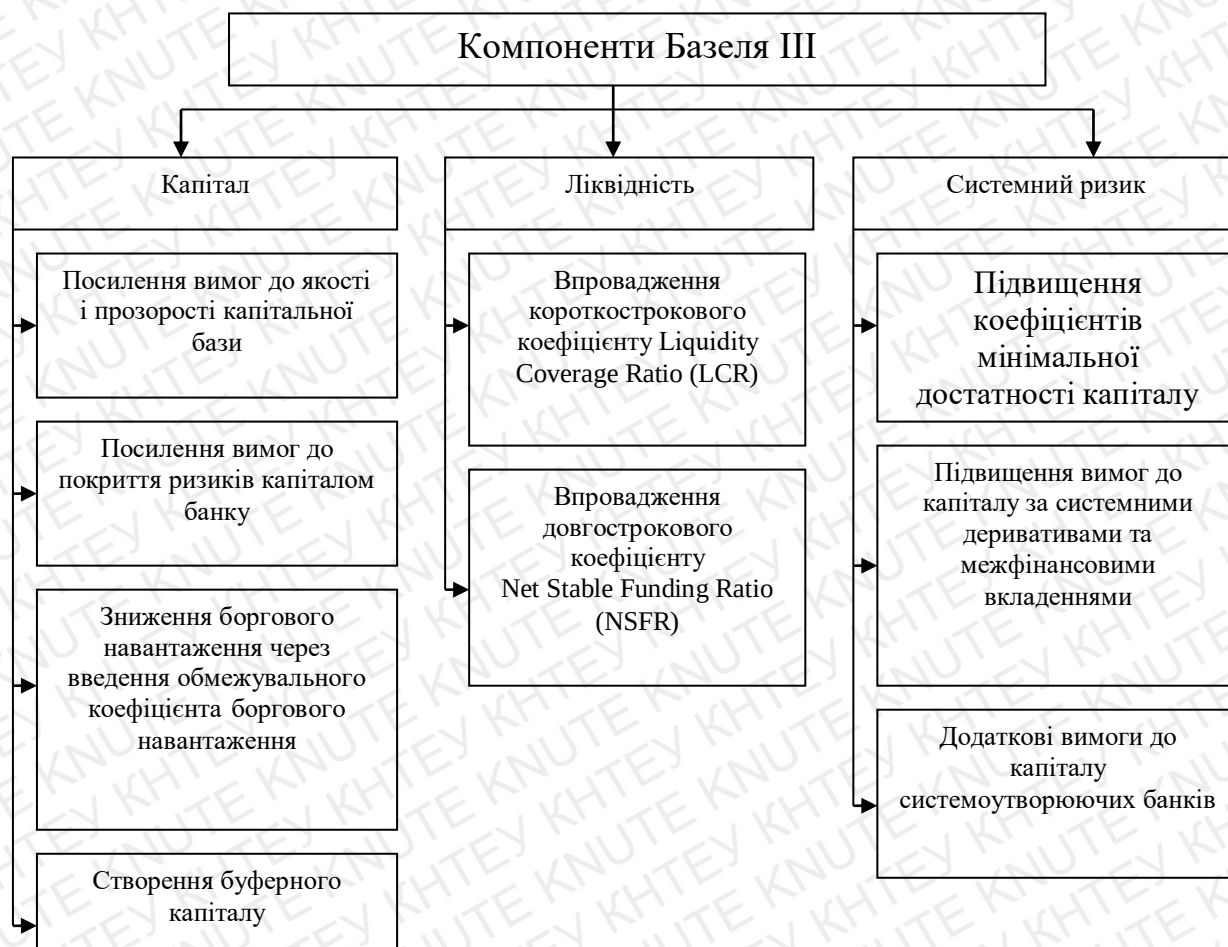

Рис. 3.1 Основні компоненти Базеля III*

*Примітка: складено автором за джерелом [8, 65]

Для виконання вимог коефіцієнта LCR банки будуть вимушені підтримувати високий рівень ліквідних низькодохідних активів, що негативно вплине на рентабельність активів та фінансовий результат банку; коефіцієнт NSFR стимулює банки знизити їх залежність від короткострокового фондування і збільшити стабільність змішаного

фінансування. Управління коефіцієнтом NSFR шляхом зміни складу активів призведе до збільшення частки короткострокових активів і зниження прибутковості банку [8, с. 47].

Зазначимо, що обґрунтування нової концепції управління фінансовими ризиками на засадах Базеля III, є вкрай актуальними та необхідним для сучасних вітчизняних банків, розвиток яких знаходиться під значним негативним впливом чинників зовнішнього середовища.

Запровадження пропозиції Базеля III вимагає певних коригувань регулятивної бази національного регулятора. Починаючи з 2011 року регулятивна діяльність Національного банку України була зосереджена на [52]:

- ✓ підвищенні рівня і якості регулятивного капіталу банків, вдосконаленні підходів до розрахунку регулятивного капіталу та ліквідності банків, включаючи підготовку до впровадження Базеля III;
- ✓ поліпшенні роботи банків з проблемними активами і зниженні їх обсягів;
- ✓ впровадженні нових законодавчих вимог щодо виявлення реальних власників банків і нагляду на консолідованій основі;
- ✓ вдосконаленні процедур створення і використання банками резервів під очікувані втрати за активними операціями відповідно до МСФЗ і підходами Базельського комітету.

З ініціативи та за активної участі національного регулятора (НБУ) були прийняті ряд змін і доповнень до законодавчих актів:

- в частині підвищення прозорості банків шляхом виявлення реальних власників банків, підвищення їх відповідальності за стан справ у банку і застосування до них більш жорстких вимог;
- вдосконалення законодавчої бази для здійснення нагляду на консолідованій основі, що передбачає можливість здійснення більш якісного нагляду за фінансовими групами і визначення фінансового стану банку з урахуванням ризиків, які виникають внаслідок участі в таких групах;

- поліпшення роботи банків з проблемними активами шляхом створення законодавчих передумов для функціонування ринку проблемних активів і розширення можливостей банків зі списання безнадійної заборгованості за рахунок створених резервів;
- підвищення рівня захисту законних прав як кредиторів, так і споживачів банківських послуг при дотриманні балансу їх інтересів;
- реформування системи страхування депозитів шляхом передачі від Національного банку України Фонду гарантування вкладів фізичних осіб повноважень по виведенню з ринку неплатоспроможних банків тощо [52].

Також в контексті оновлення концепції управління фінансовими ризиками на засадах Базеля III слід виокремити наступні заходи Національного банку України [9]:

- використання нормативу співвідношення регулятивного капіталу до сукупних активів (H3), що має мінімально допустиме значення 9% (леверидж за активами). Цей норматив певним чином відповідає вимогам Базеля III щодо збільшення розміру співвідношення капіталу 1-го рівня до зважених за ризиком активів з 4 до 6%;
- впровадження з 2013 року нормативу співвідношення регулятивного капіталу до зобов'язань банку (H3-1), допустиме значення якого встановлено на рівні 10% (леверидж за зобов'язаннями);
- застосування нормативу адекватності регулятивного капіталу (H2), мінімально допустиме значення якого встановлено на рівні 10% (це перевищує вимоги Базельського комітету на 2 %);
- застосування нормативів ліквідності: миттєва (H4) (не менше 20 %), поточна (H5) (не менше 40 %) і короткострокова (H6) (не менше 20 %). У подальшому національний регулятор планує впровадити механізм розрахунку нормативів ліквідності з урахуванням стресових сценаріїв.

Крім того, відповідно до вимог національного регулятора капітал 1-го рівня, який вважається капіталом найвищої якості, повністю формується зі складових базового капіталу, що визначені у Базелі III. При цьому капітал

українських банків вже очищений від інших фінансових інструментів, які відповідно до Базеля III планується поступово виключати (відміна капіталу 3-го рівня і «очищення» капіталу 1-го рівня від гібридних інструментів) [44].

Також національним регулятором розглядається питання про доцільність впровадження передбачених Базелем III буферів капіталу: спеціального буферного резервного капіталу і «контрциклічного» резерву [44].

Стосовно нормативів ліквідності українських банків і нормативів, пропонує за положеннями Базель III, проаналізуємо в табл. 3.1.

Таблиця 3.1

Нормативи ліквідності Базель III та банків України*

Базель III			Україна		
Назва коефіцієнта	Методика розрахунку	Нормативне значення	Назва коефіцієнта	Методика розрахунку	Нормативне значення
Коефіцієнт короткострокової ліквідності	Відношення ліквідних активів до чистого грошового відтоку	100%	Коефіцієнт короткострокової ліквідності	Відношення ліквідних активів до короткострокових зобов'язань	$\geq 60\%$
Коефіцієнт довгострокової ліквідності (чистого стабільного фінансування)	Відношення наявних стабільних джерел фінансування до необхідного обсягу стабільного фінансування	$> 100\%$	Коефіцієнт миттєвої ліквідності	Відношення суми коштів у касі та на кореспондентських рахунках до зобов'язань банку, що обліковуються за поточними рахунками	$\geq 20\%$
			Коефіцієнт поточної ліквідності	Відношення активів первинної та вторинної ліквідності до зобов'язань банку з відповідними строками виконання	$\geq 40\%$

*Примітка: складено автором за джерелами [8, 63]

Нормативи ліквідності, рекомендовані за Базель III, вимагатимуть від банку ретельного контролю за ризиком ліквідності. Коефіцієнт короткострокової ліквідності зобов'язує банки володіти ліквідними

активами, що на 100% покривали короткострокові зобов'язання терміном менше 1 місяця. На практиці це вимагає від банку утримання значної кількості більш ліквідних, але низько прибуткових активів для виконання вимог ліквідності, що, звісно, буде негативно відображатись на рентабельності. Коефіцієнт довгострокової ліквідності (чистого стабільного фінансування) вимагає зміни профілю фінансування банку, тобто банківські установи збільшать попит на довгострокове фінансування [38].

Складові сучасної концепції управління банківськими ризиками на засадах Базеля - III наведено в додатку М.

Як видно з додатку М, покращити результативність управління фінансовими ризиками можливо за допомогою удосконалення основних зовнішніх інструментів, які використовує національний регулятор, а саме:

- ✓ у процесі проведення ризико-орієнтованого банківського нагляду застосовувати інтегральний показник оцінки ефективності управління банківськими ризиками;
- ✓ при розробці та впровадженні нормативно-правових інструментів враховувати ключові пропозиції Базеля III.

Безпосередньо на розмір фінансових ризиків Національний банк України має можливість впливати через валютну та грошово-кредитну політику.

Що стосується якісного ефекту від впровадження вимог Базеля-III, то для окремих банків буде спостерігатися такий ефект:

1. Відхилення пропозиції від коротко- до довгострокового фінансування. Запровадження двох коефіцієнтів ліквідності змусить банки перейти від угод про короткострокове фондування до пошуку довгострокового фінансування, що може змінити маржу і ціни.
2. Реорганізація юридичних осіб. Значна увага з боку наглядових органів до власних торговельних операцій може призвести до реорганізації банківських груп, включаючи злиття і поглинання, та позбавлення від інвестиційних портфелів, і вкладень в банки.

3. Більш слабкі банки будуть витіснені з ринку. При посиленому контролі регулюючих органів в сумі з несприятливими економічними умовами слабкішим банкам важче забезпечити необхідний рівень капіталу, що може призвести до скорочення кількості таких банків.

4. Суттєвий вплив на прибуток і ROE1. Підвищені вимоги до капіталу, вартості фінансування, а також необхідність виконання нових вимог регулюючих органів матимуть додатковий вплив на маржу і операційні можливості. Дохідність інвесторів може впасти в той час, коли банки матимуть необхідність у залученні додаткових інвестицій, щоб відновити фінансові буфери [12].

Покращити результативність управління фінансовими ризиками можливо за допомогою певних інструментів Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, за рахунок диференціювання ставок регулярного збору в залежності від значення інтегрального показника оцінки ефективності управління фінансовими ризиками. В свою чергу зменшити процентний ризик за депозитними вкладами можливо через запровадження диференційованих сум відшкодування вкладу фізичної особи в залежності від рівня процентної ставки за депозитом.

Крім зовнішніх інструментів, покращити дієвість управління фінансовими ризиками та зменшити розмір фінансових ризиків можливо за допомогою ефективного використання наступних внутрішніх інструментів: застосування процедур бенкешуренса; визначення розміру економічного капіталу в залежності від стратегії розвитку банку; сек'юритизація банківських активів; організація центрів відповідальності банку; впровадження зонального управління фінансовими ризиками.

Отже, ефективне застосування внутрішніх та зовнішніх інструментів реалізації концепції управління фінансовими ризиками, сформованої на засадах Базеля III, дозволить підвищити стандарти якості системи управління ризиками банківських установ та зменшити рівень банківських ризиків.

3.2 Шляхи вдосконалення методів оптимізації фінансових ризиків

Відповідно до оновлених рекомендацій Базельського комітету з питань банківського нагляду банкам рекомендовано проводити реалізацію процесу управління фінансовими ризиками за допомогою застосування ефективних методів управління, які включають методи оптимізації та уникнення фінансових ризиків і методи прийняття банківських ризиків (див. додаток Н).

Основними методами оптимізації банківських ризиків є банківське страхування (бенкешуренс), хеджування, продаж активів та сек'юритизації, стрес-тестинг, консорціуми та паралельні кредити, договори гарантії та поруки, факторинг і лізинг.

Зазначимо, що бенкешуренс здійснюється з метою інтеграції банків і страхових компаній для отримання синергічного ефекту від координації управління фінансовими ризиками, поєднання страхових і банківських продуктів, спільного використання каналів їх розповсюдження тощо [9, с. 48].

За кордоном, де банківське страхування працює давно й успішно, продаж страхових продуктів у банку сприймається клієнтами як абсолютно звичайна практика - вони не відчують різниці, купуючи страхові продукти у банку або безпосередньо в страховій компанії.

Найбільший досвід у бенкешуренс мають Франція, Великобританія, Іспанія, Португалія, Італія та Бельгія, Швейцарія. Кооперація у сфері страхування набула поширення в США та країнах Латинської Америки, а також багатьох азійських країнах [67].

Український бенкешуренс - явище досить специфічне та містить ряд особливостей. Природно, що банки зацікавлені в забезпеченні стабільних кредитних операцій, а також диверсифікації своїх напрямів і надання клієнтам найширшого спектру фінансових послуг. Найчастіше фінансові послуги банку потребують підкріплення надійними гарантійними зобов'язаннями, що з успіхом забезпечують афілійовані страховики. Найчастіше банки самі відкривають страхові компанії для надання супутніх

страхових послуг. Можливий варіант - використання сторонньої компанії, коли банки отримують гарантійне забезпечення своїх кредитів і комісійну винагороду від проведених операцій. У будь-якому випадку співпраця з банками для страхових компаній - це майже завжди стабільний канал збуту страхових послуг, що істотно знижує витрати на ведення справи [68].

Сучасний бенкешуренс включає дві складові:

- страхування банківських ризиків;
- реалізація банками страхових продуктів (див. табл. 3.2).

Таблиця 3.2

Види основних продуктів бенкешуренсу в Україні [3]

№	Види страхування	Страхові продукти, які пропонують банкам	Страхові продукти, які продають банки
1.	Страхування кредитного ризику	1. Страхування заставного майна. 2. Страхування товарних кредитів, беззаставних кредитів, недостатності застави, факторингових і форфейтингових операцій. 3. Страхування ризику при споживчому кредитуванні, при кредитуванні фізичних осіб на придбання нерухомості, купівлю автомобілів. 4. Страхування ризику при кредитуванні АПК (страхування врожаю, сільськогосподарських тварин)	-
2.	Майнове страхування	1. Страхування майна банку, автотранспорту, цінностей під час перевезення та зберігання. 2. Страхування ризиків, пов'язаних із шахрайством з пластиковими картками та інформаційними технологіями.	Страхування застави
3.	Особисте страхування	1. Страхування життя працівників ризикових професій банку (інкасаторів, касирів тощо). 2. Медичне страхування працівників банку.	1. Обов'язкове і добровільне страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів. 2. Страхування від нещасного випадку та медичне страхування. 3. Страхування життя та працездатності клієнтів банку.
4.	Страхування відповідальності	1. Страхування боргових зобов'язань банку. 2. Страхування тендерних гарантій і гарантій виконання контрактів.	Страхування відповідальності за непогашення боргу перед банком.

*Примітка: складено автором за джерелом [58]

Окрім бенкешуренсу, зменшення рівня фінансових ризиків (передусім портфельного кредитного) можна досягти за допомогою сек'юритизації банківських активів.

Сек'юритизація - це трансформація низьколіквідних активів у більш ліквідні - гроші. Основними учасниками сек'юритизації є банк-оригінатор, гарант, андерайтер, спеціалізована юридична компанія, консалтингові та рейтингові компанії, інвестори. Незважаючи на складність реалізації процесу сек'юритизації активів, банк-оригінатор при цьому отримує значні переваги в управлінні фінансовими ризиками, а саме:

- ✓ банк одержує ліквідні кошти, які можна використати для подальшого розвитку;
- ✓ розширює коло потенційних інвесторів;
- ✓ збільшує рівень ліквідності;
- ✓ поліпшує економічні нормативи;
- ✓ має можливість позиціонувати себе як фінансову установу, здатну працювати зі складними міжнародними фінансовими інструментами тощо [7].

Ще одним інструментом управління банківськими ризиками є сценарне моделювання (стрес-тестинг), що являє собою оцінку можливого негативного впливу від значних змін чинників зовнішнього оточення на капітал та / або на надходження банку.

Отже, стрес-тестування банку - це процес визначення рівня вразливості окремого банку до надзвичайних, але цілком імовірних до настання подій. Стрес-тести – це по суті методики, які використовуються для визначення впливу цих подій на діяльність банків. Самі події, які беруться до уваги в процесі здійснення тестування, доцільно називати стрес-подіями. Метою проведення стрес-тестування є оцінка ризиків та визначення спроможності протистояти потрясінням в банківському секторі [54].

Менеджери окремих банків реалізують власні методики стрес-тестування ліквідності, достатності капіталу та ризику кредитного портфеля

банку. Отже, можна виділити ризики, за якими проводиться стрес-тестування банків (див. рис. 3.2).

Рис. 3.2 Ризики, за якими проводиться стрес-тестування банків

**Примітка: складено автором за джерелом [9]*

Процедури стрес-тестування мають на меті отримання оцінок: розміру кожного виду суттєвого ризику для банку; потреби у капіталі для абсорбції потенційних збитків від фінансових ризиків; необхідності у корекції внутрішніх моделей вимірювання фінансових ризиків банку; прийнятності заходів для попередження і пом'якшення фінансових ризиків.

На нашу думку, необхідним є комплексне одночасне стрес-тестування усіх фінансових ризиків банку, що впливають на його діяльність, а саме: кредитного, валютного, ліквідності та процентного. Для проведення стрес-тестування, обирають параметри стрес-тестування таким чином, щоб було можливим врахувати фактори впливу на всі перелічені види фінансових ризиків [40, с. 107-109]. Вхідними даними комплексного стрес-тестування є визначені фактори ризику, що мають найбільший негативний вплив на

вартість активів банку та можливі коливання цих факторів на заданому часовому горизонті.

Особливістю комплексного стрес-тестування є можливість оцінити вплив факторів на фінансовий ризик комплексно з одночасним аналізом впливу цих факторів на всі види фінансових ризиків, а також окремо без урахування кредитного ризику.

Результатом проведення комплексного стрес-тестування є отримання кількісної оцінки впливу заданих змін ризик-факторів на активи, пасиви, прибуток та капітал банку для подальшої оцінки його фінансової стабільності, тобто здатності за рахунок власного капіталу компенсувати потенційні значні збитки. Також банку необхідно розробити комплекс заходів, які мають бути застосовані банком для зниження рівня ризиків і збереження капіталу.

Важливим елементом процесу стрес-тестування є бек-тестінг або зворотнє тестування. Проведення бек-тестінгу має на меті аналіз якості проведеного стрес-тестування, адекватності розрахованих значень факторів, сценаріїв тощо.

Пропонуємо наступну циклічну модель стрес-тестування для вітчизняних банків, що наведена на рис. 3.3.

Отже, стрес-тестування представляє послідовний процес, але циклічний за характером, оскільки передбачає постійне оновлення як припущень, так і моделі. Відповідно рис. 3.3 чітко можна виділити 4 етапи стрес-тестування: від прийняття рішення правлінням банку про проведення стрес-тестування до затвердження результатів та плану дій. Фінальний етап полягає у виконанні плану дій та проведенні бек-тестінгу. Результати бек-тестінгу визначають зміну факторів і затверджуваних сценаріїв, чим створюють замкнений цикл процесу стрес-тестування в банку. Слід зазначити, що вилучення будь-якого з елементів циклу стрес-тестування унеможливить отримання якісного результату, в якому зацікавлений менеджмент банку.

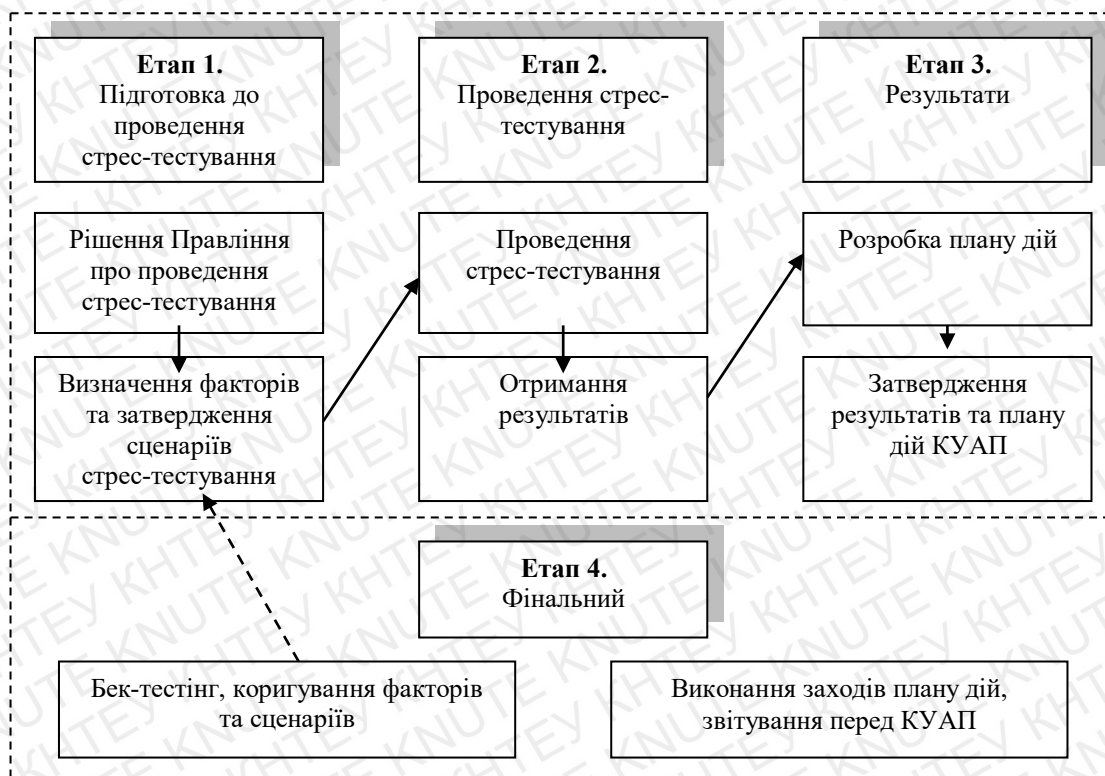

Рис. 3.3 Циклічна модель стрес-тестування*

*Примітка: складено автором за джерелом [32]

Національний банк України проводить регулярну оцінку можливих втрат банків шляхом аналізу чутливості до змін валютних курсів та процентних ставок, але на практиці сьогодні існує безліч перешкод для ефективного розвитку системи стрес-тестування в українських банках.

✓ По-перше, це відсутність деталізованої методики та алгоритму проведення стрес-тестування в банках. Передбачається, що кожен банк має самостійно розробити власну процедуру проведення стрес-тестування та запровадити свої моделі для аналізу впливу різних факторів на фінансову стійкість з урахуванням індивідуальності банківського портфеля та специфіки своєї діяльності.

✓ По-друге, рівень фінансових витрат по впровадженню системи стрес-тестування (купівля відповідного програмного забезпечення, навчання персоналу тощо) є занадто високим. Відсутнє спеціалізоване програмне забезпечення високого рівня, яке б дало можливість автоматизувати розрахунок стрес-тестування як на етапі визначенні факторів сценарію, так при визначенні результатів їхнього впливу. Рішенням цієї

проблеми є розробка та впровадження провідними банками якісного програмного продукту з підтримки автоматизації стрес-тестування фінансових ризиків.

✓ По-третє, відсутність досвіду по проведенню стрес-тестування спричиняє суттєві помилки у висновках, прогнозах і припущеннях.

✓ По-четверте, асиметричність інформації спричиняє спотворені висновки і результати стрес-тестів, що надалі може привести впровадження системи просто дообов'язкової форми звітності.

Відсутність в Україні закріплених на законодавчому рівні стандартів термінології, підходів та інструментів управління ризиками викликає необхідність адаптації та запозичення вже стандартів існуючих з міжнародної практики.

Зазначимо, що залишаються поза увагою регулятора стрес-тестування для ризику ліквідності. На нашу думку за результатами стрес-тесту для ризику ліквідності керівництво має можливість зробити певні висновки та прийняти рішення щодо негайної нейтралізації загроз: диверсифікація ресурсів за контрагентами, строками; створення буферу ліквідних активів для надання у заставу у разі кризи; актуальність домовленостей з іншими банками та з Національним банком щодо підтримки ліквідності; домовленості з ключовими акціонерами (реальними власниками) банку про отримання фінансової допомоги у разі кризи; прогнозування поведінки ключових вкладників, їх реакції на можливі негативні сигнали про стан банку.

Отже, на сьогодні особливу актуальність отримують питання застосування процедур стрес-тестингу для оцінки фінансових ризиків, існує багато перешкод для ефективного розвитку системи стрес-тестування в українських банках, зокрема, відсутність деталізованої регулятором методики та алгоритму проведення стрес-тестування, що призводить до суттєвих помилок у висновках, прогнозах та припущеннях.

3.3 Вдосконалення інфраструктури оптимізації фінансових ризиків банку

На сьогодні фінансовим ризикам піддається будь-яка банківська установа. Парадигма управління фінансовими ризиками в банківському секторі не в повній мірі відповідає потребам як безпосередньо банківських організацій та їх власників, так й інших суб'єктів ринку - зокрема: країни, споживачів банківських послуг, контрагентів банків тощо.

Останні фінансові кризи достатньо гостро визначили існування значних проблем у сфері управління фінансовими ризиками банків, слабку здатність існуючих теоретичних та практичних положень ризик-менеджменту вирішувати нагальні проблеми.

Дослідження сучасних систем банківського ризик-менеджменту банку показало, що його висока ефективність можлива тільки в разі комплексного врахування всіх факторів зовнішнього і внутрішнього середовища. Для цього необхідне створення інтегрованої системи управління фінансовими ризиками банку (далі ІСУФРБ).

Доведено, що ІСУФРБ - це сукупність елементів, що мають прямий і зворотній зв'язок, функціонування яких спрямоване на досягнення місії, стратегічних і тактичних цілей, прийнятного для банку можливостей до ризиків, їх профілю, ризик-факторів, що забезпечує стійкість та надійність функціонування банку [23, с. 42].

Саме «системний» характер ІСУФРБ пояснює той факт, що доволі часто застосовують поняття «корпоративний ризик-менеджмент» як аналог поняття «інтегрована система управління фінансовими ризиками банку» [23, с. 104]. Так на думку різних фахівців, інтегрована система управління фінансовими ризиками банку включає в себе сукупність прийомів та методів управління фінансовими ризиками на всіх ієрархічних рівнях його ризик-менеджменту згідно із розробленою корпоративною системою управління. В контексті визначення сутності ІСУФРБ «інтегрований» характер визначає об'єднання в єдине ціле на двох рівнях:

- на рівні єдиної корпоративної стратегії банку (тобто, коли ІСФУРБ розглядається як невід'ємна складова банківського менеджменту);
- на рівні безпосередньо системи управління ризиками банку, що передбачає поєднання й відокремлених елементів, які мають між собою прямий і зворотній зв'язок [23, с. 104].

Зазначимо, що визначення профілю фінансових ризиків банку реалізується з процедур: виявлення, ідентифікації, аналізу та оцінки фінансових ризиків з метою розробки комплексу заходів щодо впливу на показники ризику, які враховують важливість підвищення оперативності прийняття рішень ризик-менеджменту.

Розробка профілю ризиків складається з шести етапів:

- ✓ виявлення і ідентифікація всіх видів фінансових ризиків;
- ✓ класифікація виявлених фінансових ризиків;
- ✓ аналіз ступеня схильності до кожного фінансового ризику;
- ✓ розробка альтернативних методів управління кожним видом фінансових ризиків;
- ✓ аналіз можливостей реагування на фінансовий ризик, на який наражається банк;
- ✓ контроль за фінансовими ризиками банку.

Інтегрована система управління фінансовими ризиками банку розробляється на рівні стратегічного управління. Для неї необхідно визначити банківські ризик-показники. Це можливо за допомогою розробки модифікованої BSC-системи з урахуванням необхідності її використання в банківському ризик-менеджменті. BSC-система - збалансована система показників ефективності.

На сьогодні можливо використовувати декілька методик інтеграції системи управління фінансовими ризиками банку та BSC:

- ⇒ введення в BSC показників за видами фінансових ризиків;
- ⇒ розробка RBSC (спеціалізованої збалансованої системи ризик-показників);

⇒ розробка модифікованої BSC системи показників з урахуванням цільових обмежень.

Виходячи зі специфіки фінансових ризиків банку, найкращою є розробка RBSC (спеціалізованої збалансованої системи ризик-показників), тому що вона дозволяє враховувати все різноманіття основних фінансових видів ризиків і здійснювати управління ними, ґрунтуючись на систематизованому обліку впливу оцінок фінансового ризику на банківську діяльність.

Для розробки RBSC-системи ми пропонуємо методику, що складається з трьох етапів.

1. Розробка показників корпоративної BSC-системи. Для цього в кожній перспективі BSC-системи серед всіх цілей виділяють ті, які в підсумку оцінки їх показників мають найбільше відхилення від початкових цільових значень, а зазначені цілі представляють собою «цільові обмеження» ефективної діяльності банку та мають найважливіше значення для подальшого аналізу ризикових ситуацій.

2. Побудова модифікованої RBSC-системи. Виявляють підцілі діяльності банку, відповідні кожному виду небезпечної ситуації. Далі здійснюється побудова «стратегічної карти фінансових ризиків». Відзначимо, що стратегічна карта фінансових ризиків банку - це блок-схема взаємозв'язку між окремими видами фінансових ризиків, причинами їх виникнення і прояву, а також заходами щодо зниження (запобігання) цих ризиків, які впливають на показники ефективності банку.

Таким чином «стратегічна карта фінансових ризиків банку» у вигляді нового інструменту ризик-менеджменту дозволяє розробити модифіковану RBSC-систему. Вона допомагає визначити, який з виділених видів ризикової ситуації має найбільший вплив на досягнення введених цільових обмежень в даний момент часу. На рис. 3.4 наведено загальний вид стратегічної карти фінансових ризиків банку.

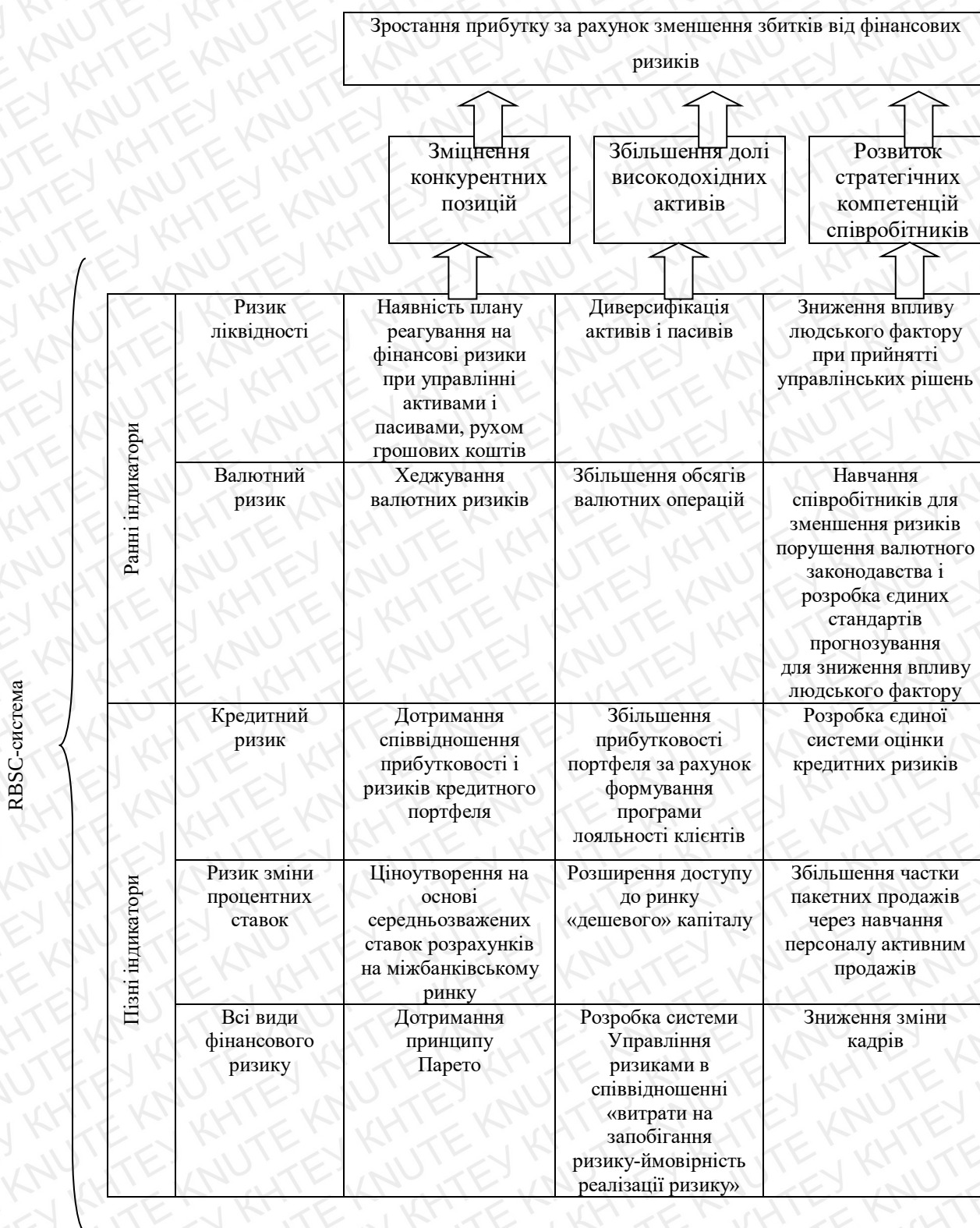

Рис. 3.4 Стратегічна карта фінансових ризиків для вирішення завдань управління ризиками з використанням RBSC-системи [42]

Необхідно звернути увагу на те, що більшість використаних показників в банківській діяльності є «пізними індикаторами». Вони розраховуються за

результатом діяльності банку. Таким чином, вони всього лише переносять кінцевий результат процесу на майбутнє, тобто на початок. Для RBSC-системи необхідно розробляти максимально інформаційні показники - як «пізні», так і «ранні». Але вся система повинна складатися з мінімальною можливою сукупністю взаємопов'язаних і максимально інформаційних показників. Необхідно вказати, що постійне спостереження і аналіз показників модифікованої RBSC-системи підвищують якість прийнятих управлінських рішень.

3. Управління основним цільовими обмеженнями. Даний етап слід розділити на завдання:

3.1. Пошук обмежень в банківській діяльності за допомогою модифікованої RBSC-системи ризик-показників.

3.2. Розробка заходів щодо зменшення впливу обмежень без істотних змін в структурно-функціональних характеристиках банку як системи.

3.3. Усунення обмежень на основі розробки комплексу заходів ризик-менеджменту, спрямованих на облік факторів зовнішнього і внутрішнього середовища і виявлення причин ризиків в умовах невизначеності.

3.4. Повернення до першої задачі і виявлення нового обмеження в діяльності банку як системи.

Отже, на основі запропонованої модифікованої RBSC-системи можна виявляти і визначати види небезпечних ситуацій, а також головні лімітуючі обмеження для розвитку та ефективної діяльності банку.

Таким чином, для підвищення ефективності банківської діяльності запропонована методика вибору заходів для реалізації стратегії ризик-менеджменту в умовах невизначеності:

1. Виявлення причин ризикових ситуацій у зовнішній і внутрішньому середовищі.
2. Моніторинг небезпечних ситуацій.
3. Оцінка взаємозв'язків між характеристиками ризикових ситуацій і виділеними системними факторами.

4. Виявлення основних видів можливих фінансових ризиків.
5. Розробка системи стратегічних цілей з урахуванням стратегії управління фінансовими ризиками.
6. Оцінка ступеня досягнення стратегічних цілей на основі значень ризик-показників модифікованої RBSC-системи в умовах невизначеності.
7. Ідентифікація виду фінансового ризику, що є основним обмеженням банку як системи.
8. Розробка заходів з управління рівнем фінансового ризику.
9. Розрахунок значень ризик-показників модифікованої RBSC-системи і визначення зони приналежності рівня фінансового ризику.
10. Вибір раціональної стратегії ризик-менеджменту банку.
11. Вибір заходів з управління фінансовими ризиками з використанням затвердженої раціональної стратегії.
12. Оцінка ефективності банківського ризик-менеджменту в умовах невизначеності.

На рис. 3.5 наведено основні чотири стратегії управління фінансовими ризиками сучасного банку.

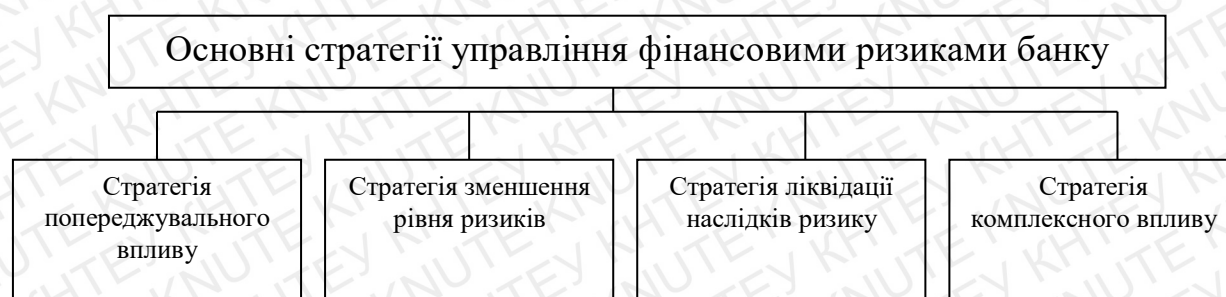

Рис. 3.5 Види стратегій управління фінансовими ризиками банку*

*Примітка: складено автором за джерелом [33, 42]

Розглянемо сутність кожної із наведених на рис. 3.5 стратегій управління фінансовими ризиками банку.

1. Стратегія попереджувального впливу передбачає розробку системи заходів щодо нормалізації системних факторів для обліку джерел

небезпечних ситуацій. Всі заходи повинні реалізовуватися оперативно. Але це передбачає наявність у банку ефективної системи моніторингу зовнішнього і внутрішнього середовища, резерв ресурсів і стійке конкурентні переваги на ринку банківських послуг. Вибір і реалізація даної стратегії здійснюються в тих випадках, коли комплексна оцінка фінансового ризику потрапляє в зону допустимого ризику.

2. Стратегія зменшення рівня ризику передбачає, що банк прагне мінімізувати негативні результати ризикових ситуацій (збиток або збитки). Відзначимо, що в даному випадку небезпечна ситуація розглядається як доведений факт.

3. Стратегія ліквідації наслідків ризику застосовується в тих випадках, коли інтегральний ризик-показник модифікованої RBSC-системи потрапляє в зону критичного ризику. Дана стратегія застосовується для управління фінансовими ризиками з великою кількістю відхилень від показників модифікованої RBSC- системи. Тому їх усунення або зниження майже неможливі.

4. Стратегія комплексного впливу здійснюється у випадках, коли інтегральний ризик-показник модифікованої RBSC-системи потрапляє в зону загрозового ризику. Ця стратегія передбачає одночасне вплив на всі етапи прояву ризику. Це пов'язано з тим, що в дану зону потрапляють фінансові ризики різних видів, які можуть відрізнятися динамікою свого розвитку.

Отже, саме ця стратегія дозволить отримати максимальний ефект ризик-менеджменту при виникненні і розвитку фінансових ризиків.

Таким чином, управління фінансовими ризиками являє собою цілісну концепцію управління банківською діяльністю, яка ґрунтується на розумінні сутності ризику як економічної категорії, знанні видів фінансових ризиків, методів управління ризиками, розробки стратегії управління ризиками. А, отже, вдосконалення системи управління фінансовими ризиками є стратегічно важливим напрямком підвищення ефективності банківської діяльності в умовах наростаючої невизначеності зовнішнього середовища.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

У випускній кваліфікаційній роботі були розглянуті методи та інструменти оптимізації фінансових ризиків банку, способи їх оцінки та напрями підвищення ефективності управління ними.

За результатами досліджень, проведених в роботі, можна зробити наступні висновки.

1) В наукових дослідженнях досі немає єдиного підходу до встановлення змістовного наповнення визначення дефініції «фінансовий ризик», виходячи з загальнонаукових концепцій, сформованих вітчизняними та зарубіжними вченими, фінансовий ризик розглядають з однієї сторони як небажаний прояв подій в майбутньому, що є невизначеними, а з іншої, як позитивна можливість отримання прибутку.

2) Характерною ознакою фінансового ризику банку є його спекулятивний характер, тобто можливість одержання внаслідок існування невизначеності у фінансовій сфері як збитків, так і прибутків. В склад фінансових ризиків банку включають: кредитний ризик, ризик ліквідності, ринковий ризик, валютний та процентний ризики, що ґрунтуються на основних видах банківських операцій та послуг.

3) На сьогодні інфраструктура оптимізації фінансових ризиків сучасного банку відповідає точному колу та обсягам здійснюваних ним операцій, а її вдосконалення повинно сприяти поліпшенню керованості банком, кращій координації дій підрозділів, загальному підвищенню ефективності роботи.

4) З метою оптимізації фінансових ризиків вітчизняним банкам необхідно визначати їх рівень за допомогою проведення оцінювання, які поділяються на якісний і кількісний аналіз (якісний аналіз визначає потенційні зони ризику та їх джерела; кількісний аналіз має чисельне визначення рівня фінансового ризику банку). Для оцінки розміру фінансових ризиків банки використовують стратегічні, експертні, аналітичні та комбіновані методи оцінки

5) Для контролю за фінансовими ризиками банку застосовуються нормативні інструменти (економічні нормативи, встановлені НБУ), в практиці користуються 13 обов'язковими економічними нормативами, а також основні інструменти системи ризик-менеджменту банку: страхування, хеджування, ліміти, диверсифікація, резерви.

6) Проведений аналіз кредитного ризику на прикладі АТ «Райффайзен Банк Аваль» вказує, що станом на 01.01.2018 року, показники нормативів кредитного ризику (Н7, Н8, Н9) залишаються нижчими за встановлені нормативні значення. Розмір максимального кредитного ризику збільшився на 19,1% і дорівнює 45381 млн. грн. в порівнянні з 2017 роком, на збільшення вплинула економічна та політична ситуація в країні, девальвація гривні, яка відбулася в Україні. Для зниження кредитного ризику банк активно використовує заставу від клієнтів, вартість застави відображає суму, яку банк очікує отримати у разі примусового стягнення забезпечення, розмір застави під кредити.

7) Проведений аналіз високоліквідних активів АТ «Райффайзен Банк Аваль» свідчить про те, що з 2015 р. розмір високоліквідних активів поступово збільшується і на 01.01.2018 р. обсяг дорівнював 12025945 тис. грн., що на +5349356 тис. грн. більше ніж у 2015 р.. В сучасних економічних умовах банку доводиться тримати значну частину активів у вигляді ліквідних коштів, щоб розраховуватись за своїми зобов'язаннями, недостатність ліквідних коштів може призвести до серйозних фінансових проблем і навіть до банкрутства.

8) На протязі аналізованого періоду значення показників ліквідності АТ «Райффайзен Банку Аваль» були вищими за нормативні, так на 01.01.2018: показник миттєвої ліквідності (Н4) - 41,14% (норматив - 20%), що свідчить про достатній рівень ліквідності банку; показник поточної ліквідності (Н5) - 68,42% (40%); показник короткострокової ліквідності (Н6) – 84,43% (60%). Таким чином, банк має можливість виконувати прийняті зобов'язання за рахунок власних ліквідних активів без певних обтяжень.

9) Чутливість до можливих змін у процентних ставках АТ «Райффайзен Банку Аваль» є перемінною, це пов'язано зі стрімким зростанням валютного курсу за всіма валютами. Банком встановлено ліміт на загальну чутливість до коливання процентних ставок, а також проводиться контроль накопичених процентних прибутків/збитків банку. На 01.01.2018 р. витрати і доходи банку були нечисленними і значно не вплинули на прибутковість

10) На 01.01.2018 року АТ «Райффайзен Банку Аваль» має відкриту коротку валютну позицію, яка дорівнює -175348 тис. грн., зменшення валютного ризику банку досягається за рахунок щоденного моніторингу курсу та застосуванням інструментів управління. Можна зробити висновок про те, що банк добре функціонує.

З метою удосконалення процесу оптимізації фінансових ризиків АТ «Райффайзен Банку Аваль» були надані наступні пропозиції:

1) З метою оптимізації фінансових ризиків банку та підвищення результативності управління ними, можливо за допомогою ефективного використання внутрішніх інструментів: застосування процедур банкашуренса; визначення розміру економічного капіталу в залежності від стратегії розвитку банку; сек'юритизація банківських активів; організація центрів відповідальності банку; впровадження зонального управління фінансовими ризиками.

2) В роботу ризик-менеджменту банку впровадити запропоновану циклічну модель стрес-тестування фінансових ризиків, що дасть можливість зменшити рівень фінансового ризику банку.

3) Запропонована стратегічна карта фінансових ризиків для вирішення завдань управління ризиками з використанням RBSC-системи дає можливість виявляти і визначати види ризикованих небезпечних ситуацій, а також головні лімітуючі обмеження для розвитку й ефективної діяльності банку та підвищують якість прийнятих управлінських рішень